

CESTA Z NEBEZPEČENSTVA DO NEZNÁMA.

TRANSPORT SKUPINY POMOCNÝCH SÍL ZAISŤOVACEJ DIVÍZIE Z VÝCHODNÉHO FRONTU NA SLOVENSKO V ZÁVERE ROKA 1943¹

MARÍNA ZAVACKÁ

ZAVACKÁ, M.: Journey from Danger to the Unknown. Transport of a group of auxiliary forces of the Security Division from the Eastern Front to Slovakia towards the end of 1943. *Vojenská história*, 2, 29, 2025, pp 49-72, Bratislava.

The study traces the journey of a largely forgotten group of civilian female employees of the Security Division from Minsk, through Italy, to Slovakia in late 1943. Based on police testimonies, it reconstructs the group's personnel composition and social background. It examines decisions about their further placement in Slovakia, which included deployment in production or detention in an internment camp. It also follows the efforts of their acquaintances, friends and former employers to secure their release. In one specific case, it identifies a member of the group among the victims of Nazi terror after the suppression of the Uprising.

Keywords: Security Division, Eastern Front, civilian women, transport, Slovakia, memory

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.2.3>

Ráno 30. decembra 1943 hlásil žandár z Devínskej Novej Vsi na Ústredňu štátnej bezpečnosti (ÚŠB)², že slovenskú štátnu hranicu prekročila skupina cudzincov, konkrétne šesťnásť mladých žien a traja neploletí chlapci. V skutočnosti bolo cestujúcich osôb o dve viac, pretože jedna zo žien mala so sebou dve menšie deti. Doviezli sa vojenským transportom z Talianska, no pochádzali z rôznych miest okupovanej Ukrajiny, Bieloruska a Poľska. Podľa pokynu, čo žandárska stanica dostala pred ich príchodom, poslali skupinu s ozbrojeným sprievodom do Bratislavy na Ministerstvo národnej obrany (MNO). Ako sa na Slovensku ocitli a čo sa s nimi stalo potom?

Časť odpovedí nám ponúka súbor zápisníc vstupných výsluchov, ktoré s nimi krátko po príchode viedli pracovníci ÚŠB. Tieto dokumenty sú zaujímavé z viacerých dôvodov. Ku každej z osôb poskytujú základné životopisné údaje a jej verziu príbehu, ako sa ocitla na Slovensku. Všetci sa iste snažili formulovať svoje výpovede s ohľadom na to, komu boli určené, teda pre rôzne úrady a najmä bezpečnostné zložky. Cítiť z nich snahu vytvoriť o sebe čo najvyhovujúcejší obraz a pritom nepoškodiť tým, čo im pomohli na ceste.³ Napriek tomu, že odpovedali na predložený súbor rovnakých otázok, ich odpovede v mnohom variujú. Ženy pochádzali z rôznych sociálnych vrstiev, mali rôzne vzdelanie, osobnú minulosť aj očakávania. Najviac zhôd vidno v motivácii vydať sa na ďalekú cestu s neistým výsledkom. V každom z rozprávání sa však vyskytuje odkaz na nejaký druh kontaktu so slovenskými vojakmi na východnom fronte.

¹ Štúdia je výsledkom projektu APVV-20-0526, *Politická socializácia na území Slovenska v rokoch 1848 – 1993*, Historický ústav SAV.

² Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN), fond 209 Ústredňa štátnej bezpečnosti (ďalej f. 209), škatuľa (ďalej šk.) č. 724, archívna jednotka (ďalej a. j.) č. 11.

³ VRZGULA, Monika. *Nevyroprávané susedské histórie*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2016, s. 29.

Kontakty

Téma vzťahov vojakov slovenskej armády s miestnymi ženami v lokalitách jej zahraničného pôsobenia nepatrila dosiaľ v slovenskej historiografii k prioritám cieľného výskumu. Nemožno však ani povedať, že by bola úplne neznáma alebo obchádzaná. Výstižným príkladom je syntetická práca Pavla Mičianika, ktorá sa témy dotýka na viacerých miestach, zväčša v širšom kontexte postojov vojakov k civilnému obyvateľstvu, stavu morálky mužstva a stykov vojakov s partizánmi.⁴ Opiera sa pritom o dobové dokumenty úradnej povahy aj o rad publikovaných i nepublikovaných pamätí slovenských účastníkov ťaženia na východ. Napriek občasnému výskytu interpretácií s citelňou mierou zaujatosti či naivity⁵ dáva k dispozícii na ďalšiu analýzu reprezentatívnu sumu primárnych údajov najmä z dôkladne vyťaženej fondy Zaisťovacej divízie v správe Vojenského historického archívu. Na účely tejto štúdie autorka nepovažovala za nutné túto časť bádania replikovať a sústredila sa na dáta z proveniencie Ústrednej štátnej bezpečnosti.

Kontakty vojakov s miestnymi obyvateľkami sú tu zachytené v širokom spektre situácií. Jednou z prvých uvedených bolo angažovanie slovenského podplukovníka pri záchrane dvojice mladých dievčat pred deportáciou na práce do Nemecka, kam sa ich údajne z pomsty snažil poslať odmietnutý domáci nápadník.⁶ Ženy figurujú medzi obeťami v prípadoch brutálneho teroru voči civilnému obyvateľstvu zo strany okupačných jednotiek aj v správach o jeho vyšetrowaní. Ak medzi zabitými civilistami boli ženy a tiež deti, zväčšoval sa tento fakt ako silný argument o nemorálnosti, teda aj neprípustnosti takéhoto konania.⁷ Okrem toho bývali ženské postavy frekventovaným objektom individuálnych veteránskych spomienok, opisujúcich momenty nezištnej pomoci zo strany vojakov náhodným miestnym obyvateľom, najčastejšie matkám s deťmi. Okupačným vojakom dávali takéto príbehy možnosť vidieť samých seba v roli dobrodincov, teda kladných postáv, a to aj napriek rozporuplnému vnímaniu vlastnej účasti na ťažení.

Vo výpovediach pamätníkov citovaných Mičianikom sa opakovane vyskytujú svedectvá o rozšírenej ženskej prostitúcii motivovanej chudobou, resp. hladom. Zjavný je z nich aj relatívne tolerantný postoj mnohých nadriadených k nezriadenému pohlavnému životu mužstva, najmä pokiaľ bol udržiavaný v skrytosti. Sociálno-kritické črty si možno všimnúť v rozprávaniach vojakov o prípadoch zhýralého správania vyšších predstavených. To vzbudzovalo u mužstva averziu nielen pre neskrývané mravné poklesky (zvlášť u tých z dôstojníkov, ktorí si otvorene vydržovali viac ako jednu milenku, alebo sa vedelo, že majú doma manželky), ale aj z dôvodu priamych materiálnych dôsledkov pre mužstvo. Rozmarný život tohto typu totiž sprevádzalo plytvanie pohonnými hmotami na súkromné automobilové výlety (ba dokonca aj súkromné lety), rozkrádanie potravinových zásob vo veľkom,

⁴ MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) II., Zaisťovacia divízia a železniční pionieri*. Banská Bystrica : DALI-BB, s. r. o., 2008. (najmä podkapitoly 2.4, 8.3, 8.3); MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) III. Rýchla divízia*. Banská Bystrica : DALI-BB, s. r. o., 2009 (najmä podkapitoly 10.3, 10.5); MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) IV., I. pešia divízia, Slovenský vojak*. Banská Bystrica : DALI-BB, s. r. o., 2012 (najmä podkapitoly 2.4, 4.2, 7.1).

⁵ BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 6 – 7, 380 – 381; SCHVARC, Michal. Krvavé stopy na východe. K zločinom slovenských vojakov okupovanom Sovietskom zväze. In: ROGUEOVÁ, Jaroslava – JAKSICOVÁ, Vlasta a kol. *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Bratislava : HÚ SAV – VEDA, 2028, s. 275 – 293.

⁶ MIČIANIK, *Slovenská armáda...II.*, 2008, s. 58.

⁷ MIČIANIK, *Slovenská armáda...II.*, 2008, s. 120.

vynucovanie služieb u podriadených atď.⁸ Spúšťačom nastolovania poriadku bývalo – popri neutajiteľných excesoch, ktoré začali prerastať do verejných škandálov – najmä ohrozenie bojaschopnosti spôsobené šírením pohlavných chorôb.⁹

K intenzívnym kontaktom okupačnej armády s miestnymi obyvateľkami, rýchlo nadobúdajúcim charakter každodennej prevádzkovej rutiny, dochádzalo pri zabezpečovaní nebojových pomocných činností. Miestne sily sa najmäli na práce v kuchyni, v prácovniach a dezinfekčných kúpeľoch, vo výstrojnom sklade, v nemocnici a podobne. V obdobiach, keď zostali vojenské jednotky dlhší čas dislokované na jednom mieste, sa popri krátkodobých vzťahoch začínali rozvíjať aj tie dlhodobejšie, dôvernejšie, a to v súkromnej i profesijnej oblasti. V súkromnej sa to prejavovalo intenzívnejšími snahami vojakov formalizovať spolužitie s miestnymi dievčatami manželstvom, dostať ich na Slovensko a umožniť im nadobudnúť manželvo občianstvo.¹⁰ V profesijnej oblasti – čo sa týkalo najmä zamestnankýň poľnej nemocnice – silnel záujem udržať si osvedčené a dobre zapracované sily aj po presune jednotiek do nových miest pôsobenia.¹¹

Pri realizovaní týchto snáh sa využívalo viacero argumentov a apelov morálnej povahy, ktoré variovali podľa aktuálneho adresáta. Zamestnávanie dievčat a ich „pribalenie“ pri presune na nové pôsobiská sa zdôvodňovalo ich ochranou pred deportáciou Nemcami na nútené práce do Nemecka, ako aj ich ochranou pred postupujúcou sovietskou armádou. Podľa okolností sa pripomínalo, že ak by ostali na mieste, partizáni by ich mohli zlikvidovať pre kolaboráciu s okupantmi, a nacisti zase za možnú špionáž a spoluprácu s miestnym odbojovým hnutím. Pri žiadosti o povolenie sobáša s dievčatami z okupovaných území sa dalo argumentovať odkazmi na proklamovanú kresťanskú podstatu ľudského štátu, úctu k sviatosti manželskej a podporu výchovy detí v kompletných rodinách.

Napriek citovaným publikáciami však nemožno ani dnes povedať, že by išlo o všeobecne známe informácie. Tristnú situáciu ilustruje napríklad nedávna publikácia Tomáša Huďu o pôsobení katolíckych vojenských duchovných na východnom fronte, spracovaná na základe riadne obhájenej dizertačnej práce. Autor tu cituje viacero rozkazov upravujúcich uzatváranie manželstiev vojakov so ženami z okupovaných území, resp. zabraňujúcich pokusom o ne,¹² ako aj prakticky znemožňujúcich sťahovanie týchto žien na Slovensko.¹³ Podľa jeho dedukcie „*nevieme s určitosťou povedať, či sa niektorým vojakom podarilo dostať na Slovensko cudziu štátnu príslušníčku za účelom sobáša*“ a „*pravdepodobnosť takého činu*“ hodnotí ako „*minimálnu*“, ¹⁴ keďže mu „*nie sú známe*“ prípady, „*kedy si niektorý vojak priviedol na Slovensko nejaké dievča*“. ¹⁵ Ponecháva bez povšimnutia, že sám fakt vydávania zákazových noriem s vysokou pravdepodobnosťou indikoval opakovaný

⁸ MIČIANIK, *Slovenská armáda...II.*, 2008, s. 121 – 123, a i., *Slovenská armáda...III.*, 2009, s. 390.

⁹ MIČIANIK, *Slovenská armáda...II.*, 2008, s. 125.

¹⁰ HUĎA, Tomáš. *Katolícki vojenský duchovní na východnom fronte v rokoch 1941 – 1945*. Turany: Vydavateľstvo P+M, 2022, s. 83.

¹¹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 43, Zápisnica spísaná s Nadňou Korničukovou (Kornejčukovou) 5. 1. 1944 v kancelárii Ústrednej štátnej bezpečnosti v Bratislave.

¹² HUĎA, *Katolícki vojenský duchovní...*, s. 86.

¹³ HUĎA, *Katolícki vojenský duchovní...*, s. 83. Vyžadoval sa súbežný súhlas na pricestovanie od orgánov Ministerstva vnútra a Ministerstva národnej obrany, ďalej MNO povolenie pre civilnú osobu cestovať vojenskými transportami a povolenie „tamojších úradov k vysťahovaniu“, teda súhlas od nemeckej okupačnej správy).

¹⁴ HUĎA, *Katolícki vojenský duchovní...*, s. 86.

¹⁵ HUĎA, *Katolícki vojenský duchovní...*, s. 84.

výskyt neželaného javu, keďže bez neho by nevznikala potreba ho potierať. Neinformovaný predpoklad zjavne neopravili ani recenzenti, hoci na narušenie uvedenej predstavy stačia už – vo veteránskych kruhoch notoricky tradované – legendy o opernej speváčke Lýdii Bovtušenkovej.¹⁶ Táto umelkyňa z Dnipra (Dnepropetrovska) najprv istý čas pôsobila pri Rozhlasovej skupine Slovenskej armády na východe. Jej novým kolegom a priaznivcom sa pred postupujúcim sovietskym frontom podarilo pre ňu vybaviť vstupné povolenia a transport na Slovensko, ako aj ubytovanie a angažmán v nitrianskom Ľudovom divadle. Príbeh Bovtušenkovej, pochopiteľne, poskytol niejednému zo slovenských vojakov príklad a motiváciu na podobný pokus.¹⁷

V radoch vojakov bývalo typickým akceleratorom žiadostí o povolenie sobáša a úsilia dopraviť miestne dievčatá na Slovensko očakávanie spoločného dieťaťa.¹⁸ Podľa dodatočných verzií pamätníkov sa vyskytli aj koordinované pokusy slovenských vojakov využiť povolenie na sobáš len ako krytie, motivované úmyslom ochrániť spriatelene alebo zamestnané mladé ženy. Napríklad podľa Mičianikom citovaného svedectva vojaka Tomáša Dobrovodského podpísalo takýto dokument na podnet veliteľa batérie delostreleckého pluku 31 v lete 1942 viac než tucet vojakov, a to kvôli dievčatám bezprostredne ohrozeným transportom do Nemecka. Pri nedostatku slobodných sa k „záchrannej akcii“ pridali aj vojaci už ženatí (pamätník tvrdil, že o vlastnom zapojení do tejto papierovej „bigamie“ informoval aj svoju zákonnú manželku)¹⁹.

Na ceste do neznáma

Topografia, chronológia a typológia imigračných ciest civilistiek spolupracujúcich alebo inak sa kontaktujúcich so slovenskou armádou na východnom fronte čaká ešte na spracovanie a môže tak priniesť nejedno prekvapenie. Napríklad z výpovede sovietskej občianky Ľudmily Belošickej,²⁰ ktorá opustila okupované územie Sovietskeho zväzu s vojenským transportom Zaisťovacej divízie, vyplýva, že pre slovenskú armádu začala pracovať ešte roku 1941 ako ošetrovateľka v provizórnej nemocnici v Žytomyre, a potom pod patronážou lekárov vojenskej zdravotnej služby pokračovala cez Ovruch a Minsk. Ďalej sa dostala – podľa zápisnice „v septembri 1942“, čo je zrejmy preklep a má byť 1943 – podľa svojho tvrdenia „cez bývalé Poľsko a Nemecko“ až do Talianska. Odtiaľ išla na Slovensko vďaka známosti s desiatnikom prezenčnej služby, ktorý ju „ako svoju snúbenicu“ poslal k svojim rodičom do Zvolena údajne už v októbri 1943. Vzťah s vojakom sa však rozpadol a nesadla si ani s potenciálnymi svokrovcami, takže viac využívala kontakty v ruskej emigrantskej komunite a odsťahovala sa do Bardejova. V čase spisovania výpovede v lete 1944 uvádzala, že okrem tých dievčat, s ktorými prišla do kontaktu počas talianskej anabázy, poznala aj jednu mladú

¹⁶ AÚPN, f. 209, šk. 705, a. j. 8/2, Lýdia Jefimovna Bovtušenková.

¹⁷ MIČIANIK, *Slovenská armáda...III.*, 2009, s. 931. Možno tiež považovať za príznačné pre súdobý záujem o sociálne dejiny vojenstva, že tu autor opiera svoje údaje o článok zo *Slovenky* (VALO, Peter. Záhadná Mata Hari. In: *Slovenka*, 2004, č. 36, s. 56 – 57) a nemal ešte k dispozícii žiadne relevantnejšie spracovanie, hoci Belošickej spis sa vo fonde ÚŠB zachoval.

¹⁸ Pre budúci výskum súčasného diskurzu bude snáď zaujímavé, že odradzovanie vojakov od sobášov a sťahovania už tehotných snúbeniek na Slovensko zo strany vojenských duchovných sa ešte roku 2020 prezentovalo ako osvetová činnosť prospešná „mravnej kondícii vojenských jednotiek“. HUĐA, *Katolícki vojenski duchovní...*, s. 86.

¹⁹ MIČIANIK, *Slovenská armáda...IV.*, s. 381.

²⁰ AÚPN, f. 209, šk. 630, a. j. 86, Ľudmila Belošická (*15. 10. 1924, Žytomyr, nár. ruská, pravosl.). Výpoveď z 20. 6. 1944.

ženu žijúcu v Prešove, pochádzajúcu z Dnipro, ktorú si podľa jej informácií ako svoju manželku z východného frontu priviezol stotník Kučera, dokonca aj s jej rodičmi. V Mičianikovej syntéze sa uvádza aj príchod Valentíny Radačukovej s transportom ranených cez Prešov 23. mája 1943, sestier Viery a Márie Babických 6. novembra 1943 s transportom zrušenej 2. pešej divízie cez Čadcu či ďalších žien.²¹

Lucii Milevskej, ktorá prišla na Slovensko ako členka už spomínanej šestnásťčlennej skupiny žien koncom decembra 1943 aj s dvoma deťmi (sedemročným Boleslavom z prvého manželstva a štvormesačným Štefanom, synom slovenského vojaka),²² zrejme uľahčila rozhodovanie o ceste i skutočnosť, že už mala vo Zvolene svoju sestru Janinu. Tá tiež imigrovala za asistencie svojho manžela, slovenského vojaka Pavla Hrončáka.²³ Podľa informácie, ktorú po predvolaní na ÚŠB podala nastávajúca Luciina svokra Anna Vancová²⁴ žijúca v Prešove, Luciu krátko po príchode skupiny na Slovensko oddelili od ostatných žien a aj s deťmi previezli do starostlivosti Štátneho detského domova v Púchove.²⁵ Tam po ňu prišiel švagor a odprevadil ich všetkých k budúcim svokrovcom. V prosebnom liste úradom, ktorým Vancová – žena, čo sa po ovdovení druhý raz vydala – potvrdzovala ochotu živiť nádejnú nevestu a jej potomstvo počas synovej neprítomnosti, je dojemná zmienka o tom, že sama vie „ako matka, ako je to ťažké pre matku žiť s tak malým dieťaťom v cudzine“. Zaväzovala sa starať sa o ňu a o dieťa svojho syna „tak, že vôbec nepríde na ťarchu štátu“. Argumentovala, že vzhľadom na svoju profesiu táto „ako ošetrovateľka sama sa chráni proti všetkým chorobám“, a preto sa nádejala, že „v karanténe nebudú jej robiť ťažkosti“. Apelovala pritom na ministerstvo obrany aj tým, že v prípade jej syna išlo o žiadosť v prospech „frontového vojaka, ktorý sa k ďalšej službe vojnovnej prihlásil dobrovoľne“.²⁶

Už z uvedených ukážok je zreteľná dôležitá zvláštna črta svedectiev podobného typu: o vzájomných vzťahoch slovenských vojakov so ženami na východnom fronte síce máme nemálo informácií, no vychádzajú takmer výlučne zo svedectiev vojakov.²⁷ Ich zdrojom sú buď dokumenty k úradným vyšetrovaniam, s predpokladom silnej autocenzúry, alebo spomienkové výpovede, ktoré veteráni formulovali dávno po návrate s ohľadom na svojich potomkov s inými ženami, prípadne aj na aktuálny politický režim.²⁸ Navyše, ženské postavy spomínané v takýchto pamätiach sú málokedy identifikované biografickými údajmi. Figurujú ako bezmenné aktérky, prinajlepšom rozlišované len menami, bez priezvisk. Ba aj keď sa priezvisko vyskytne, identifikácia je často opäť sťažená rôznymi formami jeho prepisu, prevzatím manželovho priezviska po sobáší, prípadne druhým sobášom. Obzvlášť v prípade nemocničného personálu mávala silný anonymizačný efekt aj biela rovnošata vrátane vlasov dôsledne prekrytých bielou plátennou šatkou a obvyklé generické oslovenie „sestra“.

²¹ MIČIANIK, *Slovenská armáda...IV.*, 391 a i.

²² AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 39, Zápisnica spísaná s Luciou Milevskou 5. 1. 1944 v kancelárii Ústrednej štátnej bezpečnosti v Bratislave.

²³ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 9, Hlásenie ÚŠB z Prešova do Bratislavy zo dňa 14. 1. 1944.

²⁴ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 16, Žiadosť Anny Vancovej, matky Štefana Vargu, 2. 1. 1944, o povolenie pobytu pre Luciu Milevskú.

²⁵ A ÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, Štátny detský domov Bratislava, t. č. v Púchove, Potvrdenie o prijatí Lucie Milevskej a jej dvoch detí, Borisa a Štefana, 9. 1. 1944.

²⁶ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 16, Žiadosť Anny Vancovej, 2. 1. 1944.

²⁷ ALEXIJEVIČOVÁ, Svetlana. *Vojna nemá ženskú tvár*. Bratislava : Pravda 1990; MERRIDALE, Catherine. *Ivan's war: life and death in the Red Army, 1939 – 1945*. London : Faber and Faber, 2006, s. 276.

²⁸ VRZGULA, Monika. The Oral History Interview – a relationship of space and trust. In: *Slovenský národopis*, 2019, roč. 67, č. 4, s. 430 – 440.

Cudzinky a cudzinci z transportu, čo prišiel na Slovensko koncom decembra 1943, diktovali bezpečnostným orgánom počas vstupných výsluchov svoje biografické údaje a krátke životopisy. Z hierarchie odpovedí na pevný súbor otázok bolo zjavné, ktoré oblasti ich súkromného aj verejného života považovali bezpečnostné orgány za podstatné. Uvedené údaje z osobnej aj rodinnej minulosti pritom dokladali pomerne vysokú mieru rôznorodosti v ich sociálnom pozadí, vzdelaní, životných skúsenostiach či ambíciách.

Prístup, akým s touto skupinou úrady po príchode zaobchádzali, môže zasa slúžiť ako ukážka dobových úradných postupov v prípade nečakanej administratívnej komplikácie. Potvrďuje sa tu dôležitosť osobnej angažovanosti jednotlivcov v kritických situáciách a zrejme je tiež kolísavá miera súladu medzi oficiálnou propagandou a praxou. Prichádzie ženy a chlapcov bolo totiž možné vykresľovať viacerými spôsobmi – ako skupinu pútnikov hľadajúcich prístrešie, podozrivé cudzinky a možné špiónky, pomocnice slovenského vojska v ťažkom prostredí, pokleslé „prespanky“ aj vianočné Márie v očakávaní nového života. Každý prístup dokázal ovplyvniť reakcie, s akými sa u verejnosti stretávali.

Prvý dochovaný dokument v hlavnej spisovej zložke ÚŠB s materiálmi k uvedenej skupine je datovaný 16. decembra 1943. Ministerstvo národnej obrany ním vopred oznamovalo bezpečnostným orgánom, že „z Ruska pri transportovaní vlastných jednotiek do Talianska bol prevezený aj určitý počet ruských žien, ktoré budú postupne dovezené transportami na Slovensko.“²⁹ Dôvodilo, že „ich odoslanie nazad do Ruska“ je aktuálne „neprevediteľné“, pretože ich bydliská už obsadili sovietske vojská. O najbližšej budúcnosti žien a detí rozhodol minister národnej obrany, podľa ktorého „musia byť odoslané do pracovného tábora v Ústí nad Oravou, kde budú až do skončenia vojny zaistené a podľa okolností zamestnané“. Túto informáciu mali dostať na vedomie všetci spravodajskí dôstojníci, Ústredňa štátnej bezpečnosti, Hlavné veliteľstvo železníc a vedenie uvedeného pracovného tábora. Ešte radikálnejšie formulácie boli v prípise, čo adresoval Ústredni štátnej bezpečnosti 5. januára 1944 Generálny sekretariát Najvyššej rady obrany štátu. Podľa jeho znenia „Najvyššia rada obrany štátu rozhodla dňa 3. 12. 1943, aby ruské štátne príslušnice, nachádzajúce sa u jednotiek slovenského vojska v Taliansku, boli prevezené do koncentračného tábora v Ústí na Orave a tam izolované.“³⁰ Vzhľadom na skutočnosť, že v tejto inštitúcii bola predtým dočasne internovaná aj už spomínaná L. Bovtušenkova,³¹ možno predpokladať, že tento postup sa vo vedení MNO ujal ako štandardný aj v prípade ukrajinských žien, prichádzajúcich vojenskými transportmi. Uvedený tábor zriadili na jeseň 1943 ako Pracovný útvar, kam sa mali posielat' primárne utečenci z Ukrajiny, aby sa podieľali na stavbe Oravskej priehrady. Túto funkciu plnil do polovice februára 1944, keď na nemeckú žiadosť dali jeho zaradcov k dispozícii Ríši.³²

Zo dňa 28. decembra 1943 pochádza úradný záznam telefonogramu zo spravodajského oddelenia Ministerstva národnej obrany pre pohraničné orgány v Devínskej Novej Vsi o očakávanom príchode „pravdepodobne vojenským transportom“ šestnástich dievčat. Všetky mali zadržať a potom malo byť „pokračované s nimi podľa tunajšieho obežníka č. 29521/3-1943 ÚŠB“.³³ Na jeho základe dňa 30. decembra žandárska stanica v Devínskej Novej Vsi telefo-

²⁹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, list z MNO pre ÚŠB, 16. 12. 1943, vec: Odoslanie ruských žien na Slovensko, zaistenie v pracovnom tábore Ústie n./O.

³⁰ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, list Generálneho sekretariátu Najvyššej rady obrany štátu pre ÚŠB, 5. 1. 1944.

³¹ AÚPN, f. 209, šk. 705, a. j. 8/2; PAŠKA, Juraj. Z potuliek so Slovenským ľudovým divadlom. In: *Slovenské divadlo*, 1959, roč. 7, č. 3, s. 260.

³² GAREK, Martin. Pracovný tábor Ústie nad Oravou. In: *Pamäť národa*, 2018, roč. XIV, č. 3, s. 35. V júni 1944 bol v tábore zriadený Pracovný útvar pre asociálov.

³³ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, telefonogram z MNO pre pohraničné orgány v Devínskej Novej Vsi, 28. 12. 1943.

nicky potvrdila, že toho dňa o šiestej hodine ráno pricestovalo vojenským transportom šestnásť „ruských a ukrajinských dievčat“ a tiež traja chlapci. Všetci v čase zasielania hlásenia o 7:30 už pokračovali na ceste do Bratislavy v sprievode hlavného dôstojníckeho zástupcu poľného žandárstva Opáta, ktorý ich mal dovieť na MNO.³⁴

Potom podľa hlásenia ÚŠB pokračovali do policajnej väznice, odkiaľ pochádza aj prvý všeobecný opis skupiny. Uvádza sa v ňom, že mladé ženy boli „zamestnankyňami vojenského slovenského lazaretu ako ošetrovateľky“ a „sledujú naše vojsko z Ruska do Itálie a stadiaľ na Slovensko. Všetci mali riadne platy od MNO a z ostatného platu, ktorý im obnášal mesačne 751 Ks, mali pri sebe spolu 7206 Ks“. Jedna „mala pri sebe asi 4-mesačné dieťa od slovenského vojaka“, ďalšia bola v záverečnej fáze tehotenstva. Veliteľ transportu orgánom bezpečnosti potvrdil, že vo viacerých prípadoch si už dotčení vojaci podali na MNO žiadosť o súhlas na sobáš, a zasa niektoré z dievčat si „chcú vyšší dôstojníci pojať ako zamestnankyne v domácnostiach“.³⁵ To by nasvedčovalo, že svoje bývalé osvedčené zamestnankyne sa pred očakávaným internovaním snažili uchrániť aj ich bývalí nadriadení z vojenskej nemocnice.

Na deň 5. januára 1944 je datované hlásenie vojenského duchovného Alexeja Izakoviča,³⁶ ktorý cestoval s transportom ako sprievod vojakov poslaných na doliečenie po zraneniach a na dovolenky. Doktor Izakovič,³⁷ ktorý sa s problematikou vzťahov vojakov s civilistkami musel stretávať aj ako spovedník a sobášiaci, sa na pláne dostať skupinu oficiálnym spôsobom na Slovensko podieľal veľmi aktívne. Pomáhal vybaviť jej členkám kontakty s rodičmi ich snúbencov, zdravotnú starostlivosť či zamestnanie. V krátkom sumári, spracovanom na podnet prednostu ÚŠB Jozefa Beňušku,³⁸ zvýraznil, ktoré z cestujúcich podľa jeho vedomostí mali „snúbencov, ktorí si ich chcú vziať“, prípadne sa aj priznávali k otcovstvu ešte nenarodeného dieťaťa.³⁹ Upozornil i na to, že jedna zo žien sa medziasom stala matkou dieťaťa slovenského vojaka, pričom bola „údajne rozvedená“, no nebolo jasné, „aké stanovisko zaujmú civilné úrady k platnosti rozvodového pokračovania v Rusku“. O ďalšiu zo žien sa podľa jeho informácií jeden slovenský vojak „hlásil“, no jeho vyjadrenie ešte nemal „zápisnične zistené“. U dvoch žien zasa nebolo jasné, či „známost' s vojacom už má následky“ a ani zatiaľ nestihol zistiť postoj predpokladaných otcov k celej veci. „Politickú spoľahlivosť dievčat“ podľa vlastného vyjadrenia neskúmal, aktívne však upozornil, že medzi nimi našiel „niekoľko – podľa všeobecnej mienky – spoľahlivých dievčat“, vhodných na prácu pomocnice v domácnosti.⁴⁰

³⁴ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, Úradný záznam o telefonáte zo žandárskej stanice v Devínskej Novej vsi pre ÚŠB, 30. 12. 1943.

³⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, Úradné hlásenie ÚŠB o prevzatí osôb z došlého vojenského transportu „do väznice tunajšieho úradu“ 30. 12. 1943.

³⁶ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 9.

³⁷ ThDr. Alexej Izakovič (1908 – 1995), npr., duch. v zál., r. k. kňaz, telovýchovný činovník Orla, vychovávateľ, politický väzeň. *Slovo o živote kňaza. Pamätnica k 60-ročnému kňazskému jubileu Msgr. ThDr., PhDr. Alexeja Izakoviča, 1932 – 1992*. Trnava : [s.n.] 1992; DEBNÁR, Ján. Msgr. Alexej Izakovič (1908 – 1995). In: *Viera a život*, 1998, roč. 8, č. 1, s. 55 – 61.

³⁸ Jozef Beňuska (1908 – 1945), prednosta (proti)komunistického oddelenia (1941 – 1942) a prednosta ÚŠB (1942 – 1944), za spoluprácu s odbojom odvlečený do Mauthausenu. JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 225; MEDVECKÝ, Matej. *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*. Bratislava : ÚPN, 2007, s. 152 a nasl.

³⁹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, Hlásenie A Izakoviča na výzvu pána prednostu ÚŠB, 5. 1. 1944.

⁴⁰ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11. V tejto archívnej jednotke sú na jednej z kópií zoznamu nadpísaného „Soznam Ukrajínec, dopravených na Slovensko slovenským vojskom“, označené krúžkom poradové čísla pri troch ženách. Zápisnice nasvedčujú, že takto zaevidovali jednu matku a dve viditeľne tehotné ženy.

Životy v zápisniciach

V rovnaký deň⁴¹ prebiehali na Ústrední štátnej bezpečnosti výsluchy, z ktorých sa zachovala séria zápisníc s odpoveďami na súbor biografických otázok. Rôznorodosť skupiny s ohľadom na etnicitu, konfesiú, vzdelanie či rodinné pozadie sa ukázala už pri trojici cestujúcich nepľnoletých chlapcov. Najmladší, Adolf Kastelecký (*20. júna 1931 v obci Slonzaky, okres Lopča, Poľsko),⁴² bol rímskokatolíckeho vyznania a vychodil dve triedy ľudovej školy vyučovacím jazykom poľským. Na začiatku nemecko-poľskej vojny sa jeho otec prihlásil za Nemca, odišiel s armádou a rodine sa nehlásil. Chlapec sa najprv začal učiť za obuvníka, no po nemeckom útoku na Sovietsky zväz sa pridal k nemeckým vojakom, a keď sa stratil od útvaru, ujali sa ho slovenskí vojaci. S odvolaním sa na slabú schopnosť čítať a písať tvrdil, že nedokáže presne uviesť, kade sa pohyboval a ani uviesť všetky útvary, u ktorých slúžil. Od roku 1942 bol so 6. pešou rotou, odkiaľ si pamätal ako veliteľa stotníka Šušku.⁴³ Slovenských vojakov nasledoval aj do Talianska.

Ondrej (Andrej) Bondarčuk (tiež Bandarčuk, *8. 12. 1930, Korosteň, obl. Žytomyr) bol gréckokatolík, ukrajinskej národnosti. Do roku 1941 vychodil v rodisku tri triedy ruskej ľudovej školy, a potom bol „*vydržovaný ponajviac súrodencami*“, keďže rodičia sa nestarali. Hovoril po ukrajinsky, rusky a slovensky. Matka mu zomrela roku 1934. Otec, ktorý sa po druhý raz oženil, bol robotníkom na železnici a roku 1935 absolvoval v Kyjeve dlhodobý vojenský kuchársky kurz. Po nemeckom útoku ho mobilizovali a odvtedy od neho neprichádzali správy. Nevlastná matka – bývalá pracovníčka údenárskeho závodu – „*odišla na neznáme miesto*“. Andrej tak už nemal už žiadnych príbuzných. Po príchode slovenských vojakov do Korosteňa si „*všimol, že sa s nimi vie dorozumieť*“ a dobre sa k nemu správali. Preto sa aj po ich prevelení do Ovrúče vybral za nimi s tým, že je sirota. Rotník, „*ktorý sa menoval Vnúk*“, jeho prosbe vyhovel a povedal mu, že „*bude jeho pucákom*“. V tejto funkcii sa dostal i do Talianska a následne s vojakmi, ktorí išli na dovolenku, prišiel na Slovensko.

Ivan Uščapovský⁴⁴ sa narodil v obci Vaskoviča pri Korosteni v Žytomyrskej oblasti, a svoj dátum narodenia nepoznal. Uvádzalo sa, že je asi šestnásťročný. Keď mu ako šesťročnému zomrela matka, chodil ešte tri roky do ľudovej školy s vyučovacím jazykom ukrajinským a potom sa vybral do Kyjeva, kde sa prihlásil do detského domova. Otca odvtedy nevidel a nemal o ňom informácie. Po príchode slovenských vojakov sa k nim prihlásil do služby, a bol „*prijatý pplk. Zajacom*“,⁴⁵ ktorý ho „*pridelil do roty nadporučíka Jamrišku*“. ⁴⁶ V lete 1942 odišiel s vojakmi do Ovrúče, odtiaľ do Minska, v októbri 1943 do talianskej Imoly

⁴¹ Len v zápisnici výsluchu Sone Bjezenson je uvedený dátum „4. jan. 1944“, aj s časovým údajom z poobedia. Vzhľadom na abecedné poradie išlo zrejme o prvú zápisnicu v poradí, jedínú z toho dňa. Na inom mieste výskyt datovania „5. dec. 1944“ s vysokou pravdepodobnosťou možno považovať za preklep.

⁴² AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 40, Adolf Kastelecký, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁴³ Ľudovít Šuška (1910 – 1967) od augusta 1942 príslušník Zaisťovacej divízie ako veliteľ 6. roty p. pluku 102, neskôr veliteľ 1. práporu p. pluku 102, odvelený do Talianska s Technickou brigádou. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013, s. 141.

⁴⁴ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 42, Ondrej Bondarčuk, Zápisnica z 5. 1. 1944.

⁴⁵ František Zajíc (1892 – ?), pplk., príslušník Zaisťovacej divízie. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti...* 271 – 272.

⁴⁶ Dušan Jamriška (1903 – 1979), major, v skúmanom období prednosta materiálneho oddelenia veliteľstva Zaisťovacej divízie a príslušník Technickej brigády. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti...* 104 – 105.

a v decembri na Slovensko. Pomáhal najprv v štábnejrote, potom pri poľných jatkách a napokon v zdravotnom oddiele. Uvádzal, že so skupinou v jednom transporte cestovalo asi 15 až 20 vojakov, „*nemocných, ktorí išli na liečenie na Slovensko*“. Tiež uvádzal, že by rád na novom pôsobisku ostal a vyučil sa remeslu.

Medzi cestujúcimi ženami, ktoré „*majú snúbencov*“, Izakovič v predbežnom hlásení pre Beňušku ako prvú menoval Naďu Naruševič, ktorej „*snúbenec sa priznáva, že si ju chce vziať*“ a „*priznáva sa aj k otcovstvu narodiť sa majúceho dieťaťa*“. Nasledovala Zinaida Kirejeva s poznámkou „*prípád ako ad 1/*“, a Žofia Bizenson „*prípád taký istý*“ s poznámkou, že nevedel „*zistiť, či jej známosť s vojakom, ktorý si ju chce vziať, má už následky*“. Po nich bola v zozname už spomínaná Lucia Milevská s dvoma deťmi a Antonia Brusová a Nina Krapiva, pri ktorých zatiaľ nemal príslušnú informáciu „*dotýčnými vojakmi osobne potvrdenú*“.⁴⁷

Naďa Naruševič bola podľa zápisnice⁴⁸ od siedmich rokov úplná sirota bez ďalších príbuzných a vychovávali ju susedia. Svoj dátum narodenia nepoznala, vek udávala 22 rokov, náboženstvo pravoslávne, národnosť ukrajinskú a miesto narodenia Ovruč. Od roku 1938 slúžila u gazdov a po príchode Nemcov sa u nich zamestnala v kuchyni. Keď ich vystriedali slovenské jednotky, ostala tam zamestnaná ako práčka, a to „*u vojska spojovacej služby telefonickej*“. Tu sa spoznala s vojakom Jozefom Čorbom z obce Tepličany neďaleko Košíc, s ktorým „*udržovala milostný pomer*“ a údajne bola aktuálne v ôsmom mesiaci. Z Ovruče s vojakmi prešla do Minska a stade po piatich mesiacoch do Talianska, kde ju zasa zamestnala pracovňa vojenskej nemocnice. So svojim snúbencom, ktorý tiež pokračoval v službe v Taliansku, sa tam vídávala len raz za týždeň, pretože jeho jednotka bola dislokovaná na mieste vzdialenom takmer dvadsať kilometrov. V závere, evidentne odpovedajúc na otázku, doplnila, že doma nebola členkou žiadnej politickej strany ani spolkov. Potvrdila, že „*v mesiacoch a továrňach učili mládež rôznym veciam, ale ja som bývala v dedine a preto sa o nás menej školených nikto nestaral*“.

Zina Kirejeva (*7. 12. 1925, Minsk, pravoslávna)⁴⁹ uvádzala v chronologicky pomerne vágnej výpovedi, že po vychodení sedemročnej strednej školy roku 1937 (s poznámkou vypočúvajúceho: „*čo sa tuná rovná maturite*“) chcela pokračovať ako praktikantka v zubnej nemocnici, no tieto „*boli v tom čase likvidované*“. Preto bola „*nútená vstúpiť ako praktikantka pre zubné ambulatórium v nemeckej skupine vojska oddelenia Todt*“. Počas tohto zamestnania sa zoznámila v lete 1942 so slovenským vojakom Mikulášom Krenekom z Nového Mesta nad Váhom, ubytovaným neďaleko. Známosť „*neostala bez následkov*“, v presnejšom vyjadrení „*nateraz sa cítim v 4. mesiaci tehotenstva*“. Keď o situácii Kreneka „*upovedomila*“, rozhodli sa „*odiť do Itálie*“ spolu. Podľa jej výpovede sa tam podobným spôsobom zišlo „*asi 16 dievčat*“. Niektoré z nich boli zamestnané v sanitnej službe slovenskej armády, tie sprostredkovali ostatným miesto v tamojšej nemocnici a „*so súhlasom veliteľa istého pplk. Mráza*⁵⁰ *sme boli prijaté*“. Po poldruhu mesiaci sa Kirejeva pripojila k transportu vojakov, idúcich z Imoly na dovolenku na Slovensko, „*nakolko táto poľná nemocnica bola likvidovaná*“. Uviedla tiež, že pred odchodom boli „*spísané všetky tu nachodiace sa dievčatá*“ jej neznámym duchovným v hodnosti nadporučíka, ktorý ich aj na ceste sprevádzal. (S jej menom sa ešte stretneme v ďalšom texte.)

⁴⁷ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 9, Ivan Uščapovský, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁴⁸ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 38, Naďa Naruševič, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁴⁹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 46, Zina Kirejeva, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁵⁰ DOHNÁNY, Ladislav – LANGOŠ, Ján. MUDr. Pavel Mráz. In: *Vojenské zdravotnícké listy*, 1987, roč. 41, č. 6, s. 250 – 252.

Soňa Bizenson (tiež Bjezenson, *19. 12.1919, Minsk, gréckokatolíčka)⁵¹ doma vychodila štyri triedy ľudovej školy s vyučovacím jazykom ruským. Od roku 1938 do obsadenia mesta nemeckou armádou roku 1941 bola zamestnaná v detskej opatrovni. Potom ju povolali do pracovnej služby a prideliť do kuchyne nemeckej armády, kde pracovala až do novembra 1943. Medzičasom však „*si urobila vážnu známosť*“ s vojacom Jánom Žubratovským, ktorý jej sľúbil manželstvo. Keď „*si v mesiaci septembri*“ odišiel na dovolenku a v októbri sa slovenské vojsko pohlo z Minska do Talianska, rozhodla sa vydať na cestu tiež. Snúbenec jej totiž pred odchodom na dovolenku povedal, aby – až budú chodiť slovenskí vojaci transportmi do Talianska – nasadla a odišla s ním z Ruska a potom aby zostala na Slovensku. Potvrdila teda, že na jeden načierno nasadla s vedomím vojakov, ktorí ju poznali. Vedeli, že cestuje „*na Slovensko za svojím verencom*“ a počas cesty ju „*vydržovali stravou*“, avšak bez vedomia veliteľa transportu. Problém bol, že trasa do Talianska viedla okľukou cez Rumunsko a Maďarsko. Napokon docestovala do cieľovej stanice, kde „*sa zdržala až do decembra 1943*“. Odišla odtiaľ s ostatnými ženami, ktoré boli „*slovenskými žandarmi eskortované na Slovensko*.“ Snúbenec zatiaľ už slúžil v Prešove. O svojich príbuzných doma ešte uviedla, že mama jej zomrela roku 1925 a otec, povolaním železničiar, roku 1933. Mala vraj ešte staršieho brata slúžiaceho v sovietskej armáde, staršiu sestru vydatú za robotníka pracujúceho „*v nejakom nemeckom závode v Minsku*“ a mladšiu sestru, ktorá bola „*nateraz v Nemecku na práci*“.

Zaujímavosťou tejto zápisnice je, že na rozdiel od ostatných bolo jej vyhotovenie datované ešte 4. januára 1944 o 13:30, zrejme ako prvé v poradí, a o vypočúvanej sa tu referuje ako o „*zajatej*“ osobe. V úvodnej formulke sa tvrdí, že „*predmetom vypočúvania je, akým spôsobom sa menovaná dostala do zajatia, do Itálie, odtiaľ na Slovensko, a aké služby, poťažne zamestnania do zajatia a od zajatia až dosiaľ konala*“.

Lucia Milevská (*4. 12. 1911, Žytomyr),⁵² bola rímska katolíčka poľskej národnosti. Od štrnástich rokov ju ako sirotu vychovávala teta. Po absolvovaní ľudovej školy pracovala ako robotníčka v továrni, neskôr navštevovala kurzy obchodnej školy, robila pomocnú predavačku. Vydala sa za ruského advokáta, s ktorým mala dve deti (dievčatko zomrelo a sedemročný chlapec Boleslav pricestoval s ňou). Najprv spolu žili v Žytomyre, potom do 1938 u svokrovcov v Magnitogorsku, následne v Kustanai, kde roku 1940 odišla od manžela pre jeho nevery, rozviedli sa a vrátila sa do Žytomyru, opäť do továrne. Po príchode Nemcov sa dobrovoľne prihlásila ako kuchárka do ich vojenského lazaretu. V tejto práci pôsobila do ich odchodu 13. októbra 1941 a nastúpila zasa späť o dva dni, keď ich vystriedali slovenskí vojaci. Uvádzala, že jej Nemci platili 12 RM mesačne a slovenská armáda najprv 24 RM a stravu, neskôr sa suma znížila na 12 RM. Zrejme sa postupne zaškolila aj na nové činnosti, keďže uvádzala, že v období pred júnom 1942 pracovala ako ošetrovateľka, v čom pokračovala aj po presune lazaretu do Ovrúče. Odtiaľ pokračovala v auguste 1943 do Minska a následne odišla so slovenským vojskom dobrovoľne do Talianska, kde slúžila v nemocnici. Tvrdila, že ona aj ďalšie ženy mali vybavené „*od veliteľstva nemeckej armády povolenie sledovať slovenské vojsko do Talianska*“. Potom sa s transportom vojakov dostala na Slovensko, kde celá skupina bola z nádražia „*daná do väzby*“.

V závere Milevská uviedla, že sa ešte v Žytomyre spoznala s vojacom, aktuálne „*čatníkom*“ Štefanom Vargom, a ich známosť „*išla tak ďaleko*“, že sa im ešte tam narodil syn Štefan. Ten mal práve štyri a pol mesiaca. Ako presvedčivý dôkaz, že prísľub manželstva jeho otec myslel vážne, uvádzala, že sa vrátil do miesta jej pôsobenia aj po tom, čo bol „*prepustený do civilu*“.

⁵¹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 48. Soňa Bjezenson, Zápisnica z 4. januára 1944 o 13.30 v kancelárii ÚŠB Bratislava so Soňou Bjezenson.

⁵² AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 39. Lucia Milevská, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

Antonia Brusová (uvádzaná aj s patronymom ako Brus-Vasilieva, *18. 7. 1918, Rašivka, okr. Hadeč (Hadiač), Poltavská gubernia, pravoslávna, ukrajinskej **národnosti**, gramotná, majetná, „trestaná údajne nebola“)⁵³ prišla o mamu ako troj- alebo štvorročná a vychoval ju otec. Vychodila päť tried ľudovej školy s vyučovacím jazykom ukrajinským, potom do štrnástich rokov viedla rodinnú domácnosť. Po otcovej smrti pracovala ako pomocnica v domácnosti u učiteľa aj u sedliaka a od veku devätnásť rokov až „do začiatku vojny nemecko-ruskej“ pracovala striedavo doma a v kolchoze. Pred blížiacim sa frontom utiekla do mesta Romni, asi 250 km od Rašivky smerom na Bielorusko, kde sa zamestnala v nemeckej vojenskej kuchyni. S ňou sa premiestňovala až do roku 1943, keď sa zoznámila v meste Smaliviči s vojakom slovenskej armády Antonom Zlatohlavým, slúžiacim „u pionierov“ (ženistov). S ním prišla do Minska a odtiaľ ju zobral so sebou transportom aj do Talianska. Tam ju prideliť do nemocnice v Imole, až kým sa pred Vianocami 1943 „nedozvedela, že všetky dievčatá z Ukrajiny odcestujú na Slovensko“. Potvrdila tiež, že ešte doma ako služobná nemala čas a ani ju nikto nepozýval, takže nebola „organizovaná v komunistickej strane ani v žiadnej jej složke“. Zaujímavé je, že na prípadné tehotenstvo sa jej tu vypočúvajúcí podľa zápisu neopýtal, hoci bežne sa táto otázka kládla.

Nina Krapiva (*18. 2. 1927 Korosteň, rímska katolíčka ukrajinskej národnosti)⁵⁴ bola dcérou úradníka „u mesta na bytovom oddelení“, pôvodom Poliaka z Kowla, ktorý sa však hlásil sa za Ukrajinca. Matka bola domáca a staršia sestra tiež pracovala v mestskej správe. Do vypuknutia vojny Nina vychodila sedem tried školy. Hoci cudzí vojaci prišli do jej bydliska už v roku 1941 (v auguste nemeckí a po nich v decembri slovenskí), nestýkala sa s nimi až do februára 1942, keď sa u kamarátky zoznámila so šoférom Františkom Valkom (Valekom). Uviedla, že kvôli nesúhlasu svojej matky sa s ním najprv stretávala len vonku, no postupne začal chodiť i na návštevy a ponúkol jej sobáš a presťahovanie na Slovensko, čo matka opäť odmietala. Krátko pred jeho odchodom vo februári 1943 už mali intímny pomer. Preto, keď sa Nina dozvedela, že slovenskí vojaci pôjdu z Korosteňa a Ovruče do Minska, pridala sa v máji aj s kamarátkou Oľgou Perškovou k autokolóne. V Minsku nastúpila so súhlasom „tamojšieho slovenského pplk.“ ako ošetrovateľka do vojenskej nemocnice s platom 24 RM mesačne. V práci pre nemocnicu pokračovala aj po presune do talianskej Imoly, už s platom 320 lír. Ihneď po príchode na Slovensko poslala svojej známosti telegram, no v čase spisovania zápisnice ešte nemala odpoveď. Zrejme v snahe čeliť stereotypnému vnímaniu dievčat od armády pri výsluchu zdôraznila, že do vzťahu vstupovala „ako poctivá“. Do zápisnice tiež doplnila, že doma nebola politicky angažovaná, iba „hrávala v mestskom divadle a tiež v slovenskom frontovom divadle“. Jej otec „ako úradník mesta bol organizovaný v komunistickej strane, lebo musel byť, ale bez funkcie“.

Ako dievčatá „podľa všeobecnej mienky spolaľhivé“, vhodné pre zamestnanie ako pomocnice v domácnosti si Dr. Izakovič poznal Elenu Čerkavskú, Ľudmilu Čerňakovskú, Nad'u Korničuk, Ľubu Vasilenko a Mariu Bohomaziuk.⁵⁵

Helena (Elena) Čerkavská (*10. 8 1923, Stolpce, okr. Baranoviči, v zápisnici uvedená ako „Gen. gubernát“, dnes Bielorusko, slobodná, poľskej národnosti)⁵⁶ sa pri uvádzaní predvojnovnej profesie označila ako „študentka“. Otec, ktorý zomrel roku 1931, bol železničný strojvodca. Absolvovala sedem tried ľudovej školy, dve triedy gymnázia a osemmesačný učiteľský kurz s jazykom ruským, „nakoľko mesto Stolpce roku 1939 pripadlo Rusku“. Ná-

⁵³ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 44. Antonia Brusová, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁵⁴ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 47. Nina Krapiva, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁵⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11. Hlásenie A Izakoviča na výzvu pána prednostu ÚŠB, 5. 1. 1944.

⁵⁶ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 10. Helena Čerkavská, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

sledne ju sovietske úrady vyslali od januára 1940 vyučovať do detských opatrovní v ukrajinskom Kazatine a tiež pokračovala vo vlastnom vzdelávaní v kurzoch, až kým mesto v júli 1940 neobsadili Nemci a o mesiac po nich slovenské vojsko. Počas prítomnosti Nemcov pracovala na žatve, po príchode Slovákov sa s pomocou nadporučíka, ktorého meno nevedela uviesť, dostala k práci v ich dôstojníckej jedálni a po týždni sa s jej stravníkmi presunula do Žytomyru, kde pracovala vo výstrojnom sklade a opravovala vojenské odevy „za stravu a 360 rubľov mesačne“ (možno predpokladať, že išlo o prepočet). Po ôsmich alebo deviatich mesiacoch sa sklad presunul do Ovrúče, kde pracovala opäť „asi jeden rok“, a v auguste 1943 sa premiestnil do Minska. Tam sa „dozvedela od nadporučíka Krása“, pochádzajúceho z Prešova, že sa divízia presúva do Talianska. Požiadala ho aj s ďalšou zamestnankyňou skladu, Naďou Stanevičovou, aby sa mohli pridať.

V októbri najprv prišli do mesta Faenza, kde „ppl. Krnáč⁵⁷ nariadil, že dievčatá, ktoré prišli do Itálie so slovenským vojskom, nesmú byť ubytované po vojenských útvaroch, ale že musia bývať spoločne a zamestnané budú v poľnej vojenskej nemocnici“. Tak sa s kolegyňou dostala do mesta Imola, kde okrem nich pracovalo ešte šesťnásť dievčat – v kuchyni, v práčovni a pod.

Od Čerkavskej sa dozvedáme nielen údajného iniciátora sústredenia všetkých zamestnankýň na jednom mieste, teda v imolskej nemocnici, ale aj dôvod, pre ktorý ich odtiaľ odsunuli. Uviedla, že podľa kolujúcich informácií „talianske úrady sa sťažovali, že je tam dostatok talianskych občanov z bombardovaných miest, ktorých občania nemajú prístrešia a zamestnania, a ktorí budú v poľnej nemocnici zamestnaní“. Vedela taktiež uviesť meno duchovného Izakoviča ako ich sprievodcu na ceste. V závere zopakovala, že sa venovala výlučne len pridelenej práci a že „sa zdržovala so slovenským vojskom“ preto, lebo tam dostala zamestnanie aj stravu a nemala žiadnych príbuzných, ku ktorým „by sa mohla uchýliť počas války“. Potvrdila tiež, že po celý čas pobytu pri slovenskom vojsku sa jej „viedlo dobre“.

Ludmila Čerňachovská (aj Čerňakovská, *4. 8. 1915 Zvenihorodok, Kyjevská oblasť, slobodná, rímskokatolícka),⁵⁸ pracovala pred vojnou ako laborantka v textilnom podniku v Kyjeve. Ako dieťa žila na poľskom území, odkiaľ jej v čase, keď vychodila siedmu triedu ľudovej školy, deportovali príslušníci Ľudového komisariátu vnútra (NKVD) otca a o týždeň aj matku, údajne na Sibír. So známymi sa potom presťahovala do Kyjeva, nastúpila do školy ekonomického plánovania, no pre otca ju zakrátko vylúčili. Dva roky sa učila na učilišti za textilnú laborantku v Hluchove v Černihivskej oblasti. Do práce nastúpila v mestečku Malyn v Žytomyrskej oblasti a po roku a pol ju firma preložila do Kyjeva. Tvrdila, že po vypuknutí vojny bola ako „nespolahlivá“ držaná štyri mesiace vo väzení a vzhľadom na nemecký postup ju poslali ako ošetrovateľku „do prvej línie“, kde pôsobila asi tri mesiace. Potom sa pre rýchly nemecký postup ocitla v okupácii a ostala slúžiť na hospodárstve vo Vasil'kove. Tam sa po príchode slovenskej armády prihlásila do dôstojníckej jedálne u 101. pluku ako pomocnica a pokračovala s ním do Ovrúče. Keď však tento „pluk odchádzal bojovať proti partizánom do Kapčeviča“, zostala v meste a prihlásila sa do práce v poľnej nemocnici 1. Tam vykonávala všetky práce, ktoré jej „boli uložené“, a prešla s ňou až do Minska. Tvrdila, že v Ovrúči pre nemocnicu pracovalo asi dvadsať dievčat, no z tých do Minska zobrali len štyri, ktoré sa „najlepšie chovali a pracovali“, a aj to až po „veľkej prosbe“ u veliteľa nemocnice plk. Dohnányiho.⁵⁹ S argumentom, že „je sirota a nemá nikoho“, sa jej

⁵⁷ Plk. Ján Krnáč (1900 – ?). CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti ...*, s. 138; veliteľ presunu 2. pešej divízie (Technickej brigády, po reorganizácii Zaisťovacej divízie) do Talianska. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska V*, Bratislava: MagnetPress 2008, s. 129.

⁵⁸ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 55, Ludmila Čerňachovská, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁵⁹ Dohnányi, Ladislav (1905 – 1991), štábný kapitán zdravotníctva, chirurg, organizátor zdravotníctva.

po správach o očakávanom sťahovaní do Talianska podarilo uprosiť na veliteľstve divízie mjr. Noska,⁶⁰ ktorý im na odchod aj vybavil „*povolenie u nemeckého veliteľstva*“. Za prácu v nemocnici dostávala „*riadny plat asi 300 Ks mesačne, byt a stravu*“. Dostali sa k nej aj chýry, že miestni obyvatelia sa domáhali, aby cudzinky v práci boli nahradené Taliankami, preto im vojenský duchovný vybavil cestu na Slovensko, kde by „*radý akúkoľvek prácu vykonávali*“. V dodatkoch uviedla, že po celý čas sa „*riadne chovala*“, nie je v druhom stave, je úplná sirota a len vďaka slovenským vojakom „*dosiaľ zostala nažive*“. Spomenula i to, že v „*ruskej armáde*“ nekonala okrem ošetrovateľských žiadne iné práce, pretože vzhľadom na deportáciu rodičov „*pravdepodobne na Sibír*“ bola zapísaná ako „*osoba nespôahlivá*“.

Naďa Korničuková (aj Kornejčuková, *30. 6. 1924 Berezivka, Žytomyrská oblasť, pravoslávna)⁶¹ mala dve sestry, jednu u rodičov a druhú už poslanú na práce do Nemecka. Po sedemročnej ľudovej škole študovala zdravotnú (felčiarску) školu a praxovala v lekárni v Žytomyre. Tu po začiatku vojny roku 1941 nastúpila do lazaretu ako ošetrovateľka a zotrvala aj po jeho prevzatí nemeckou a neskôr slovenskou armádou. Uvádzala dáta nemeckej prítomnosti (podľa nej od 9. 6. 1941 do 15. 8. 1941) a aj to, že dva dni po odchode Nemcov priviezli prvých slovenských ranených a z lazaretu sa postupne sformovala poľná nemocnica. Mesačný plat mala najprv neurčitý, od roku 1942 stanovený na 24 RM. Po presune nemocnice do Ovrúče v nej pracovala ako zubná asistentka u „*poručíka Glosa*“, neskoršie u majora Teleša⁶³ a potom u dr. Kaša⁶⁴. V tejto práci pokračovala aj po presune do Minska v apríli 1943. V októbri podľa svojich slov „*bola vyzvaná, či mieni ako pomocníka/asistentka/ist' s nimi*“ do Talianska, s čím súhlasila. Touto formuláciou sa výrazne líšila od kolegyň, ktoré sa vo výpovediach vykresľovali ako prosebníčky, odkázané na láskavosť vojakov. Ako zubná laborantka pôsobila v Imole u dr. Kášu do 17. decembra, keď všetkým pracovníckam povedali, že v Taliansku v slovenskej nemocnici pracovať nemôžu. Museli teda „*robotu opustiť, čo nám úradne vyhlásil pplk. Krnáč, veliteľ slovenskej divízie*“, ktorý aj prisľúbil, že sa „*postará o to, aby sme na Slovensku dostali zamestnanie*“. S týmto vedomím odcestovali najbližším transportom, teda 27. decembra 1943 na Slovensko. Sebavedomý realizmus a schopnosť postarať sa o seba v ťažkých podmienkach cítiť aj zo záverečného dodatku. Uviedla v ňom, že nemala so žiadnym vojakom alebo dôstojníkom žiadnu vážnu známosť ani intímny styk, „*a to zo svojej opatery, lebo som si bola vedomá toho, že si mňa vojak za ženu nezvezme. Ináč som vychodila s nimi čo najsrdečnejšie*.“

Luba Vasilenko (*2. 8. 1922 v Tupolci, okr. Žytomyr, pravoslávna, slobodná, „*údajne netrestaná*“, „*posledne bytom v Imoly, Itália, u Slov. červeného kríža*“)⁶⁵ vychodila štyri triedy, potom zo školy sa pre hlad vybrala za príležitostnou prácou do Novohradu Volynského. Od roku 1933 bola sirotou, podľa kontextu práve vinou hladomoru, jej starší súrodenci však prežili. Medzi rokmi 1937 až 1941 dokončila školu a absolvovala ošetrovateľský kurz. Po začiatku vojny ju zadelili do „*nemocnice, kde sa liečili ukrajinskí vojaci*“, pričom táto „*bola pod nemeckým komandom*“. Po prepustení na jar 1942 nastúpila do práce „*v divadle*

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti...*, s. 52; FALISOVÁ, Anna. *Lekári na Slovensku do roku 2000*. Bratislava : HÚ SAV –Veda, 2000, s. 139.

⁶⁰ Nosko Július (1907 – 1986), CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti...*, s. 182.

⁶¹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 43. Naďa Korničuková, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁶² MUDr. Dezider Glós (1914 – ?), hygienik. KUKURA Jozef. MUDr. Dezider Glós 70-ročný. In: *Československá hygiena*, 1984, roč. 29, č. 10, s. 573.

⁶³ MUDr. Ján Tiesch (1908 –?), major, zubný lekár, prednosta Zdravotníckej správy Zaisťovacej divízie.

⁶⁴ MUDr. Ján Káša, zubný lekár v pešom pluku 101. Zaisťovacej divízie.

⁶⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 37. Luba Vasilenko, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

ako kitaristka“, no v lete sa začali šíriť chýry, že z miestnych dievčat majú „zobrať 75%“ do Nemecka na prácu, čomu sa chcela vyhnúť a preto utiekla. Na jeseň doputovala do Žytomyru, kde jej priateľka poradila, že sa možno zamestnať u slovenského vojska. Začala pracovať vo vojenskej lekárni pod velením por. Kostku a s ňou sa premiestnila aj do Minska. V októbri 1943 „bola spolu s inými dievčatami vybraná“ a veliteľstvom „poslaná do Itálie, mesta Imola“, opäť do nemocničnej lekárne. Jej velitelia sa však údajne menili príliš často na to, aby vedela uviesť ich mená.

Vasilenková vo výpovedi zatiaľ azda najpriamejšie zachytila osobnú angažovanosť vojenského duchovného v organizovaní transportu: „v tom čase bol farárom slov. nemocnice nadpor. Izakovič, ktorý v decembri 1943 nás tam zamestnané popísal s poznámkou, že sa bude na Slovensku informovať o tom, či môžeme na Slovensko prísť.“ Z uvedeného vyplýva, že využil príležitosť cesty na Slovensko na osobnú intervenciu na úradoch v prospech putujúcej skupiny mladých žien aj chlapcov, a zrejme už vtedy sa im pokúsil vybaviť aj prácu. Po návrate do Talianska ich naložil a s nimi a ďalšími rekonvalescentmi sa opäť vydal vlakom na cestu domov.⁶⁶

Maria Bohomaziuk (*2. 2. 1923 Ovruch, obl. Žytomyr, pravoslávna)⁶⁷. Po vychodení siedmich tried s vyučovacím jazykom ukrajinským v Ovruchi začala pracovať v sklade vojenského lazaretu Červenej armády, kde sa zoznámila a roku 1939 zosobášila s Dr. Ivanom Volovinkom. S ním a s celým lazaretom ju roku 1940 preložili na územie Poľska – najprv na štyri mesiace do Borislavu, potom do Lvova, kde ju zachytil postup nemeckých vojsk. Manžel odišiel na front a nemala od neho správy. Po príchode slovenských vojsk nastúpila roku 1942 v Ovruchi do prácovne ich vojenského lazaretu, kde prijímala špinavú a vydávala čistú bielizeň. S poľnou nemocnicou potom odišla do Minska a odtiaľ do Talianska. Tam im však ako „cudzinkám boli robené ťažkosti so zamestnaním, resp. povolením k zamestnaniu v poľnom lazarete“. Aj podľa jej verzie sa za nich postavil vojenský duchovný (meno nevedela uviesť), ktorý „bol na Slovensku, aby sa na ministerstve národnej obrany poinformoval“, či ich možno priviezť a zamestnať, na čo „údajne dostal povolenie“. Okrem toho zachytila aj aktívny vstup ďalšej sprevádzajúcej osoby, a to „dôstojníckeho zástupcu od žandárstva“, ktorý Bohomaziukovú „na vyzvanie podplukovníka Krnáča“ predviedol na divíziu a tam sa spýtoval, či by „vedela pracovať pri deťoch“ a či má „rada detí“. Podľa svojich slov potvrdila, že áno a že jej „je jedno, čo bude robiť“, len aby sa „mala dobre“. Ukázalo sa, že žandársky dôstojník mal na Slovensku osobne hovoriť s manželkou plukovníka Krnáča s tým, že manžel posielal dotyčnú, aby ju zamestnala v domácnosti a pri deťoch.

V záverečnom dodatku Bohomaziuk – v kontexte výpovedí ostatných cestujúcich dievčat – potvrdila, že na Slovensko neprišla preto, že by „mala vážnu známosť s niektorým z vojakov“, ale pre možnosť sa zamestnať, o ktorú v Taliansku prišla. Potvrdila tiež, že „neprišla s úmyslom pracovať protištátne, t. j. výzvedne, v prospech Ruska alebo iného štátu“ a že po skončení vojny by sa „chcela hneď vrátiť k svojmu manželovi do Ukrajiny“.

Zvyšok skupiny v Izakovičovej predbežnej správe nebol detailnejšie popísaný a možno sa oprieť len o ich výpovede z výsluchu. Aj na tých však vidno, že s opakujúcimi sa informáciami jednotlivé záznamy strácali na podrobnosti.

Nadž Stanievič (*16. 6. 1923 v mestečku Smorgon, okres Vilno (Vilnius), vtedy Poľsko) bola poľskej národnosti a pravoslávneho náboženstva,⁶⁸ dcéra železničného zamestnan-

⁶⁶ VALKOVIČOVÁ, Mirjam (neter A. Izakoviča) – ZAVACKÁ, Marína. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor, 8. 8. 2024, 16:05.

⁶⁷ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 54. Maria Bohomaziuk, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁶⁸ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 49. Nađa Stanievič, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

ca. Po osemročnej škole absolvovala trojmesačný kurz ručných prác a živila sa ako súkromná krajčírka a vyšivačka. Po obsadení mesta Sovietskymi pracovala v mliekarni, roku 1941 vydávala jedlo na stanici, otec pokračoval v práci na železnici v službách Generálneho gubernátu, matka zomrela. Po doručení povolania na práce do Nemecka utiekla do Minska a zamestnala sa u slovenského vojska pri „*proviandtúre*“, kde v krajčírskych dielni dostávala „*mesačný plat 120 rubľov*“. Po presune do Talianska pracovala v nemocnici až do 24. decembra 1943.

Valentina Soboljevskaja (*29. 2. 1923, Minsk, slobodná, rímskokatolíčka, bieloruskej národnosti),⁶⁹ bola sirota, ktorú vychovávala teta. Absolvovala nižšiu strednú školu a dva ročníky technického učilišťa. Po príchode nemeckých vojsk roku 1941 pracovala pre nich najprv v hospodárstve, potom ako zubná technička pri nemeckej armáde. Do zápisnice sa otvorene zmienila, že „*do Talianska odišla dobrovoľne, nakoľko sa viac obávala ďalšieho priebehu vojny, a takto sa chcela zachrániť mimo ruského územia*“. Do vlaku sa pridala k priateľke Zine Kirejevej, ktorá cestovala „*so svojím chlapcom*“ a jeho jednotkou. V Imole nastúpila do nemocnice ako upratovačka a ošetrovateľka.

Ľudmila Michajlovskaja (*18. 12. 1924, Minsk, pravoslávna, ukrajinskej národnosti)⁷⁰ uviedla, že je dcérou šéfa tlačiarne Hvezda v Minsku. Pred nemeckou armádou údajne evakoval aj s matkou a jej ostatnými súrodencami do Moskvy. Ľudmila však v tom čase žila u tety v Białystoku, kde „*navštevovala baletnú školu*“. V meste ostala ešte aj po obsadení nemeckým vojskom, no škola prestala fungovať, a tak sa vrátila domov. Zmienila sa, že do baletnej školy nastúpila po desaťročnej škole, keď si „*môže žiak voľiť, či chce študovať na niektorej vysokej škole bezplatne*“. Túto informáciu vzápätí doplnila (zrejme na pochybovačnú otázku ohľadom jej „kladného“ výroku o sovietskom školstve), že pokiaľ si je vedomá, jej „*otec ako Ukrajinec nebol členom strany*“, no ona „*ako žiačka musela byť*“ v pionierskej organizácii, ktorá „*v SSSR je povinná*“. Po príchode slovenskej armády do Minska sa jej podarilo v júli 1943 dostať zamestnanie v dôstojníckej jedálni a s ňou prišla aj do Talianska. Potvrdila, že za celý čas „*nemala známosť so žiadnym slovenským dôstojníkom a tiež nie s vojakom*“, ani „*nie je v požehnanom stave /tehotná/*“, a že na Slovensko prišla preto, aby „*dostala tu zamestnanie*“ a „*nemusela sa potulovať*“. Uviedla, že prísľub takejto práce jej dali dôstojníci, ktorí v Taliansku „*vypomáhali pri zdravotnej službe vojenskej*“. V závere svojej výpovede rezolútne poprela, že by „*bola bývala členka v komunistickej strane*“ a zopakovala prosbu o „*ponechanie na Slovensku*“, kde by si chcela nájsť zamestnanie.

Z hľadiska bežných očakávaní vypočúvajúcich zamestnancov ÚŠB mala v životopise atypické položky aj Maria Kaminská (*22. 7. 1921, Minsk, rímskokatolíčka, poľskej národnosti),⁷¹ ktorá hovorila po poľsky, rusky aj nemecky. Pochádzala z rodiny cementárskeho majstra, asi 60-ročného, a okrem žijúcej matky mala aj dvoch bratov (Václava a Arkadeusa) a päť sestier. Zápisnica uvádzala, že po „*desaťročnej nižšej škole všeobecnej*“ skončila „*5-ročnú pilotnú školu v Moskve*“ čo však chronologicky nedávalo zmysel, keďže ju mala absolvovať „*roku 1939*“. Naopak, údaj by sedel, ak by išlo o 5-mesačný kurz (čo bývala štandardná dĺžka kurzov pre pilotov napr. poštových lietadiel pre záujemcov so zaškolením v mládežníckych aerokluboch).⁷² Zapisovateľ zrejme podvedome odmietol uveriť vlastným ušiam, keďže na-

⁶⁹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 52. Valentina Soboljevskaja, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁷⁰ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 53. Ľudmila Michajlovskaja, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁷¹ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 45. Maria Kaminská, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁷² TROFIMOV, Anton. Molodež na samolet! Kak učilis, na čem letali i kuda postupali kursanty aeroklubov SSSR. (Mládež na lietadlá! Ako sa učili, na čom letali a kam pokračovali frekventanti kurzov aeroklubov v ZSSR) In: webový portál *Istorija.rf – Glavnyj istoričeskij portal strany*, 22.5.1921. <https://histrf.ru/read/articles/molodezh-na-samolet> (prístup 10. 9. 2024).

sledovala informácia, že po tejto škole bola zamestnaná „ako vojenská pilotka až do 10. júna 1941 v Moskve“. Zrejme si predstavil rovno bombardér, no v militarizovanom ZSSR vybrali na všetky typy služieb potenciálnych pilotov z nádejných regrútov angažovaných už počas školy v kluboch pre spoluprácu s armádou (Dosaaf, ekvivalent Zväzarmu). Civilisti v leteckom sektore prakticky neboli. Skrátenej dĺžke kurzu napovedá i zaradenie Kaminskej „na letiskú č. 3“, kde mala konať „cesty na poštovom a premávkovom, resp. dopravnom lietadle“ a podieľala sa na výcviku ďalších adeptov za mesačný plat 1850 rubľov. Po skončení služobného záväzku, čo mal uplynúť o tri roky, sa plánovala vrátiť do Minska.

Podľa jej ďalšieho rozprávania, ktoré nebolo o nič menej pôsobivé, vraj letela 20. júna 1941 z Moskvy poštovým lietadlom do Brest-Litovska a pri návrate 22. júna ju zastihlo vypuknutie bojov vrátane streľby na lietadlo. Zachrániť ju mal padák – na rozdiel od dvoch spolucestujúcich, ktorí zhoreli. Tvrdila, že po návrate do mesta v ňom zostala aj po obsadení nemeckými vojskami, žila na slobode ako civilná osoba a pracovala asi desať mesiacov vo vojenskej kuchyni ako kuchárka. Pri postupe do Minska išla s nimi a po troch mesiacoch, keď zasa odišli do poľa, ostala v Minsku pri rodičoch, až kým ju roku 1942 nevyzval úrad práce prihlásiť sa do služby, na ktorú nastúpila v dôstojníckej jedálni slovenskej posádky. Odtiaľ spolu s ostatnými pokračovala transportom do Talianska.

Pri opise cesty na Slovensko sa zmienila, že ju vybavoval vojenský kňaz, ktorý po návrate z Bratislavy oznámil, že tie, ktoré „sú v druhom stave s niektorým vojakom a ako snúbence pôjdu k rodičom dotýčného vojaka a tie, čo nemajú snúbencu, pôjdu na práce“. V dodatku upresnila, že „keďže mala kresťanskú výchovu“ a otec ich ako deti „prísne držal“, za sovietskej vlády sa nestala členkou komunistickej strany a žiadne funkcie nemala. Ešte v Minsku síce nadviazala známost' so slobodníkom Jánom Navoyom (Návojom) z Brezna,⁷³ no na otázku, či „sa cíti byť tehotná“, odpovedala negatívne. Na Slovensku plánovala zostať a „nájsť si nejaké zamestnanie“.

Zápisnica vstupnej výpovede poslednej cestujúcej, Oľgy Perškovej (*21. januára 1924 v Ovruči, obchodníčka),⁷⁴ v sérii chýba. Podľa informácie z leta 1944 sa po prepustení z internácie chystala žiť v Modre u keramikého majstra Haladžiana,⁷⁵ ktorého zrejme poznala z Korosteňa.⁷⁶ Jeho životná dráha by si zaslúžila samostatné spracovanie. Išlo o umelca arménskeho pôvodu, narodeného v Izmiere, ktorý po štúdiách v Grécku odišiel roku 1925 do Francúzska. Odtiaľ ho pre ľavicový aktivizmus vyhostili do sovietskeho Arménska, potom pracoval pri Moskve a po 18-mesačnej väzbe pre podozrenie zo špionáže ho vraj prepustili na slobodu. Pred začiatkom vojny sa usadil v ukrajinskom Korosteni, kde sa zamestnal v továrni na porcelán. Roku 1941 utiekol s asistenciou slovenských vojakov na Slovensko a začal pôsobiť ako výrobca keramiky v Modre.⁷⁷ Vojnu prežil a roku 1950 sa vysťahoval zasa do Francúzska. Jeho meno sa uvádza v dokumentoch z roku 1947 v súvislosti s priemyselnou špionážou v Karlových Varoch v oblasti keramickej politúry.⁷⁸

⁷³ PAVLÍK, Jozef. *Umučení na Trenčianskej Brezine*. Trenčín : Trenčianske múzeum, 1985, s. 34 – 35; AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 45, Maria Kaminská.

⁷⁴ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 44, Oľga Peršková, Zápisnica z 5. 1. 1944, ÚŠB Bratislava.

⁷⁵ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 48, poznámka na zozname zaistení v ilavskom tábore k menu Oľga Peršková, „prepustite taktiež, a túto si prevezme keramiký majster Haladžian Karapet Kazaros, ktorý sa u vás prihlási dňa 12. augusta 1944“.

⁷⁶ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 47, vo výpovedi Niny Krapivy je informácia, že pre cestu za vojakmi do Ovruče a Minska sa obe spoločne rozhodli v Korosteni.

⁷⁷ HRDLOVIČOVÁ, Sylvia. Prežil život štvanca. In: *Historika. Malokarpatský historický občasník*, 2013, č. 1, s. 43. Dostupné na: <https://www.muzeumpezinok.sk/userfiles/files/Historika%201_2013%206.pdf>.

⁷⁸ ABS f. 302, šk. 192, a. j. 4, s. 87 – 92, Charles Haladjian.

Neistá budúcnosť

Výpovede v zápisniciach aj zmienky o predbežných aktivitách A. Izakoviča a dôstojníkov zdravotnej služby nasvedčujú, že sa už pred vyslaním transportu snažili vymyslieť, ako by sa mohla cestujúca skupina vyhnúť internácii v Ústí na Orave. Na jeho podnet začali vo veci konať matky a otcovia vojakov, čo sa prihlásili k otcovstvu detí. Žiadali, aby im bola umožnená domáca starostlivosť. Ako argument na urýchlenie vybavenia žiadostí sa využívali aj odkazy na oslabený zdravotný stav žien. Najprv sa podarilo z tejto trajektórie presmerovať L. Milevskú, ktorá ako matka s deťmi bola prijatá do Štátneho detského domova v Púchove.⁷⁹

Zvyšné osadenstvo dočasne umiestnili⁸⁰ do charitného ústavu sv. Rocha v Pohorelskej Maši. Išlo o útulok pre chudobných a opustených nevyliciteľne chorých,⁸¹ ktorého zriaďovateľom bol sociálno-zdravotný odbor ministerstva vnútra. V pozadí zatiaľ prebiehalo intenzívne dohadovanie ohľadom umiestnenia skupiny v podniku s vhodnou pracovnou náplňou. Znamenalo to nájsť pracovisko takého typu, kde by mohli všetci spoločne pracovať, práca by bola vhodná aj pre ženy vo vyšších fázach tehotenstva a nevyžadovala by riadnu kvalifikáciu ani znalosť úradného jazyka. Súčasne bolo nutné zaobstarať všetkým ubytovanie, podľa možnosti také, aby sa nad ním dal zabezpečiť jednoduchý a nie príliš obmedzujúci bezpečnostný dohľad. Prijatť takúto atypickú skupinu predstavovalo pre zamestnávateľa možnosť posilniť si filantropickú povosť, prípadné zlyhanie pokusu však nieslo so sebou reputačné aj bezpečnostné riziko. Išlo napokon o zamestnávanie cudzincov s nejasným pozadím, mladých žien z krajiny vojnového protivníka. Na druhej strane, štátne orgány mohli byť zamestnávateľovi nápomocné, keďže v čase vojny mali zvýšenú možnosť zasahovať do hospodárstva. Nehovoriac o tom, že aj priamo rezort obrany mohol byť pri niektorých výrobkoch významným odoberateľom, čím sa dali prípadnému zamestnávateľovi vyvážiť isté ekonomické riziká.

Riešenie sa nakoniec našlo v Spišskej Novej Vsi, kde skupinu vďaka zapojeniu rôznych klientsko-patronážnych sietí od 2. februára 1944⁸² zamestnali v továrni na spracovanie ovocia a zeleniny Pomona. Detaily rozhodovania zatiaľ nepoznáme, no práca pri zavaraní či konzervovaní svojím charakterom spĺňala dobové predstavy o vhodnosti „pre ženy“. Zaškolenie do pomocných prác pri výrobe bolo tiež pomerne jednoduché. Podľa výpovede jedného z nespokojných spolupracovníkov *„týmto osobám nebola dávana žiadna ťažká práca a boli umiestnené v našej továrni pánom riaditeľom Völgyfym,“⁸³ nakoľko*

⁷⁹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 9. Ľudmila Milevská. List Odbočky ÚŠB v Prešove pre ÚŠB Bratislava, 11. 1. 1944.

⁸⁰ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11. Dokument s predtlačou „Soznam politických väzňov umiestnených v polic. väznici dňa 10. 1. 1944“ obsahuje 18 mien, pričom na reverze je rukou písané potvrdenie, že uvedené osoby toho istého dňa prijali „do ústavnej opatery sv. Rocha v Pohorelskej Maši“.

⁸¹ Ústav s kapacitou 100 miest otvorili k 1. decembru 1943, jeho vnútornou správou bola poverená Ústredná charita na Slovensku. „Slovensko medzi prvými v starostlivosti o nevyliciteľných“. In: *Slovák*, 25. 11. 1943, s. 3.

⁸² AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 11, List z 9. 2. 1944 od ÚŠB v Bratislave pre okresného náčelníka v Spišskej Novej Vsi, že 1. 2. „bolo dodaných do továrne Pomona“ 18 osôb „ruskej štátnej príslušnosti“, vrátane zoznamu.

⁸³ Völgyfy, Aladár Eugen (*1905 Trnava – ?) odborný úradník št. výskumného ústavu ovocinársko-záhradníckeho v Bratislave. „Aladár Eugen Völgyfy, po dlhé roky odborný úradník št. výskumného ústavu ovocinársko-záhradníckeho v Bratislave, predtým štátnych ovocinárskych škôliek, vystúpil zo štátnej služby, potažne prestúpil do služby obchodnej.“ Správy ovocinárskej spoločnosti. In: *Slovenské Ovocinárstvo*, 1939, roč. 16, (25.12.1939) č. 375 – 376, s. 176.

*boly so slovenskými vojakmi na východnom fronte a z vyššieho príkazu boli odoslané na Slovensko.*⁸⁴

O reálnych podmienkach núteného pracovného nasadenia v uvedenej továrni nepriamo svedčí úradná korešpondencia ohľadom Niny Naruševičovej. Dňa 4. februára 1944 žiadal kolkovanou žiadosťou Ústredňu štátnej bezpečnosti o jej prepustenie do domácej starostlivosti jej budúci svokor, pričom sa zaväzoval, že sa do synovho návratu z vojenskej služby bude starať o jej obživu. V texte uvádzal, že dátum jej pôrodu sa odhaduje na 15. februára.⁸⁵ Ďalšou žiadosťou, datovanou 17. apríla 1944 a opatrenou schvaľovacou doložkou príslušného vládneho komisára, sa budúci svokor opätovne pokúšal vymôcť jej „*prepustenie zo služieb*“ priamo od vedenia továrne Pomona. Tu už uvádzal, že Nina Naruševičová „*potrebuje domácu opateru*“, lebo je „*po pôrode a je chorľavá*“.⁸⁶ Zmienka o narodenom dieťati a potrebe materskej starostlivosti oň však v jeho liste chýbala. Keďže údaje o ňom sa nevyskytujú v matrikách narodených a zomrelých osôb v Spišskej Novej Vsi ani v Pohorelskej Maši, pravdepodobne sa narodenia nedožilo.

Problematická bola aj oblasť vzájomných vzťahov celej skupiny s miestnymi pracovníkmi vo výrobe a s obyvateľstvom celkovo. Práve tu sa aj rýchlo prejavili prvé vážnejšie konflikty. Týkali sa kvality práce a pracovného nasadenia prichodzej skupiny a jej úrovne rešpektu k vnútorným hierarchiám, pre ktoré sa ľahko stávala cieľom nálepkovania ako cudzí, nebezpečný element, hodný sledovania. Netrvalo dlho a na skupinu aj jednotlivcov začali prichádzať sťažnosti. „*Poflakovali*“ sa vraj po meste a kontaktovali sa s vojakmi, čím sa naznačovalo obvinenie z „*ľahších mravov*“, a tiež s emigrantmi,⁸⁷ čo zasa viedlo k podozreniam zo špionáže alebo sympatií k boľševizmu. Nad argumentom o kresťanskej pohostinnosti, starostlivosti o blížnych a o pútnikov rýchlo prevládala možnosť zbaviť sa za použitia účinnej argumentácie tohto cudzorodého prvku a vypudíť ho z podniku i z mesta.

Dňa 26. februára 1944 preto so zdôvodnením, že zneužívajú povolenie na vychádzky, internovali skupinu piatich žien a troch chlapcov v zaisťovacom tábore v Ilave (O. Peršková, N. Krapiva, Z. Kirejeva, M. Kaminská, A. Brusová, I. Ušťapovský, A. Bondarčuk a A. Kastelecký). Zvlášť v súvislosti s chlapcami hlásenie velenia tábora nasvedčovalo, že v Spišskej Novej Vsi sa s nimi zaobchádzalo hrubo. Do ilavského tábora totiž prišli aj po dvoch mesiacoch strávených na Slovensku „*v roztrhanej vojenskej rovnosťate, bez spodného prádla*“, „*aj po tele úplne zavšivení*“.⁸⁸ Chlapcov sa – ako nedospelých – podarilo k 1. aprílu 1944 preradiť do Výchovného ústavu sídliaceho taktiež v areáli pevnosti.⁸⁹ Išlo o bývalý Komenckého ústav, ktorý do Ilavy presťahovali, keď jeho pôvodné sídlo v Košiciach po arbitráži pripadlo maďarskému štátu.⁹⁰

⁸⁴ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 50, Zápisnica napísaná 25. 2. 1944, v Spišskej Novej Vsi u firmy Pomona, továrneň na spracovanie ovocia a výrobu zeleninových konzerv, vypočúvaný Jozef Rischer. Tu potvrdzuje, že do práce nastúpili 2. februára 1944.

⁸⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 26, žiadosť Juraja Čorbu ÚŠB, 4. 2. 1944.

⁸⁶ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 26, žiadosť Juraja Čorbu firme Pomona, 17. 4. 1944.

⁸⁷ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 50, Zápisnica s Jozefom Rischerom, 25. 2. 1944, Pomona, Spišská Nová Ves.

⁸⁸ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 17, Hlásenie veliteľa ZIT Ilava pre ÚŠB Bratislava, 27. 2. 1944.

⁸⁹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 19, Hlásenie veliteľa Zaisťovacieho tábora Ústrední štátnej bezpečnosti ohľadom Ondreja Bondarčuka, 2. 4. 1944. Dokument uvádza, že k preradeniu došlo na ústny pokyn A. Macha. Podobne AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 20 a 21.

⁹⁰ RIGOVÁ, Viktória. *Mládež nad priepasťou: sociálna starostlivosť o (nielen) problémovú mládež na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : Paradigma Publishing, 2022, 182 – 208.

Napriek tomu, že známi a rodiny zvonku neustávali v snahách vybaviť zaistenkám prepustenie, situácia sa naťahovala až do tragickej udalosti, keď v Ilave priamo v cele 21. apríla 1944 nadránom Zina Kirejeva porodila mŕtve dieťa.⁹¹ Niekoľko týždňov predtým sa jej snúbencovi podarilo domôcť u prednostu ÚŠB súhlasu, aby sa s ňou priamo v tábore mohol porozprávať o plánovanom sobáši.⁹² Jeho otec mu vybavil aj kolkované potvrdenie notárskeho úradu o tom, že jeho rodina je pripravená sa o mladú ženu s dieťaťom starať. Správa tábora už od počiatku pobytu tejto tehotnej ženy tiež upozorňovala nadriadené orgány na jej rizikový stav, hroziaci prerásť do zdravotných komplikácií.⁹³ Následné prešetrenie „zvláštnej udalosti“ preukázalo, že dotýčnej po začatí pôrodu v tábore poskytli okamžitú pomoc a privolali lekára, ktorý ho mal v obvode, aj najbližšiu pôrodnú babicu.⁹⁴ Dňa 15. mája 1944 zaslal okresný úrad v Ilave Ústrední štátnej bezpečnosti dokumenty na preplate-nie pohrebu novorodenca na obecnom cintoríne.⁹⁵

Zrejme táto udalosť, rovnako ako zhoršený zdravotný stav ďalšej zo žien, Márie Kamin-skej, sa stali novým impulzom na urgencie ohľadom aspoň podmieneného prepustenia zvyšku skupiny na slobodu. Stále to však komplikovala podmienka, že mimo tábora musia mať zabezpečené ubytovanie a stravu. O poskytnutie takejto záruky sa usilovali ich známi vojaci, ktorí ich opakovane žiadali poslať k svojim rodičom ako „snúbence“, aj ich bývalí nadriadení, ktorí si ich pýtali ako „pomocnice v domácnosti“. Individuálnu stratégiu zvolila už spomínaná Oľga Peršková za pomoci svojho známeho emigranta, ktorý prišiel na Slo-vensko už pred ňou a zaistením bývania a zamestnania, jej umožnil legalizovať si pobyt.⁹⁷

Po auguste 1944 sa podarilo dosledovať stopy len dvoch členiek skúmanej skupiny.⁹⁸ Prí-slušný sčítací hárok Národného sčítania 1950 potvrdzuje, že v Novom Meste nad Váhom žil manželský pár Krenekovcov, Mikuláš a Zinaida, sobášený v januári 1945, s deťmi Mi-chalom a Mikulášom, narodenými po vojne.⁹⁹ Z ďalších uvedených údajov je zjavné, že Krenekovi sa usilovali splývať s prostredím. Zinu síce v hárku identifikuje meno a dátum narodenia, národnosť má už však uvedenú slovenskú a náboženstvo rímskokatolícke. Rodné

⁹¹ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 28. Hlásenie veliteľstva Zaisťovacieho tábora v Ilave Ústrední štátnej bezpečnosti z 29. apríla 1944 o predčasnom pôrode Z. Kirejevej 21. apríla, o privolaní lekára MUDr. Raimuna Weissa a pôrodnej asistentky Hrnčiarikovej z Ilavy, ako aj o zapísaní mŕtveho chlapca do matriky zomrelých a jeho pochovaní na miestnom cintoríne. Uvádza, že matka sa „po 7-dennom ošetrovaní vyliečila“.

⁹² AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 28, prednosta ÚŠB veliteľovi ZT Ilava, povolenie rozhovoru pre M. Kreneka. 8. 3. 1944.

⁹³ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 28. Oznámenie veliteľstva tábora na ÚŠB zo dňa 26.2. 1944 o príchode Ziny Kirejevej, s poznámkou „je v tehotnom stave asi 6 mesiacov a je chorľavá“.

⁹⁴ Udalosť na základe dokumentov z Archívu múzea SNP zachytil v štúdiu aj VICEN, Jozef. K problematike Zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945. (Perzekučno-represívny prostriedok). Vicen, Jozef. In: *Slo-venská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov*, 4. Banská Bystrica : UMB, 2005 s. 135 – 143.

⁹⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 28, účet a poštová zloženka, 15. 5 1944.

⁹⁶ AÚPN, f. 209, šk. 730, a. j. 48; AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 27, 28, 29 (Kaminská k Návojevcom do Brezna, Kirejeva ku Krenekovcom do Nového Mesta, Brusová k Zlatohlavovcom do Hanisky).

⁹⁷ AÚPN, f. 209, šk. 785, a. j. 6/19, Okresný úrad v Bratislave, Soznam sovietskych štátnych príslušníkov, zdržujúcich sa v okrese Bratislava-vidiek, 1944, ju uvádza ako držiteľku „žltej legítimácie“ pre cudzincov.

⁹⁸ Pri príprave štúdie bol s rôznym stupňom formálnosti konzultovaný aj Archív Medzinárodného Červeného kríža v Bad Arolsen, Bieloruský štátny archív v Minsku, Archív v Spišskej Novej Vsi. S rôznorodou úspešnosťou som kontaktovala tiež potomkov rodín Štefana Vargu, Jána Korema, Antona Zlatohlavého, Jozefa Čorbu, Jána Návoja, Mikuláša Kreneka, takto získané informácie však zostali v rovine potvrdzovania už známych dát.

⁹⁹ SNA, f. Sčítanie ľudu 1950, okr. Nové mesto nad Váhom, kart. 21, a. j. 1574.

priezvisko žien sa pri sčítaní nezisťovalo a rubriky zachytávajúce čas a východiskové miesto prípadného prísťahovania alebo štát reemigrácie nechali pri vyplňaní prázdne, takže pôsobi, akoby sa v Novom Meste nad Váhom narodila. Potomkovia rodiny Krenekovcov žijú v regióne dodnes. Ostatní identifikovateľní snúbenci žien zo skúmanej skupiny boli v roku 1950 podľa údajov zo sčítacích hárkov buď slobodní, alebo mali iné manželky.

Druhou z cestujúcich, ktorej život sa podarilo ozrejmiť do obdobia po Povstaní, je Mária Kaminská. Pre chorobu ju počas internácie v Ilave umiestnili v trenčianskej nemocnici,¹⁰⁰ kde s ňou nadviazali kontakty členovia lokálnej odbojovej štruktúry. Kvôli menšej nápadnosti zverili túto úlohu jej rovesníčke Oľge Veteškovej-Meravej, dcére Jakuba Vetešku.¹⁰¹ Táto rodina poskytla Kaminskej po prepustení z nemocnice aj útočisko na doliečenie v domácych podmienkach. V tábore¹⁰² i v domácom liečení sa s ňou opäť skontaktoval jej priateľ J. Navoy, z ktorého sa mal onedlho stať povstalecký vojak.¹⁰³ Po vypuknutí Povstania sa doň pokúsili zapojiť aj obe mladé ženy, no pre oslabené zdravie boli „*poslané domov*“ už z Uhrovcu.¹⁰⁴ Miestnym bezpečnostným orgánom tak Mária Kaminská ostala v zornom poli a pri najbližšej príležitosti bola opäť zaistená – už nie ako pasažierka transportu ošetrovateľiek, ale ako vojenská pilotka, resp. „*pilotka ruskej armády*“,¹⁰⁵ čo bolo možné vykázat ako mimoriadne úspešný zásah bezpečnostných zložiek.

Máriu Kaminskú zadržali v októbri a po dlhotrvajúcom mučení ju koncom decembra 1944 popravili. Po vojne ju identifikovali v masovom hrobe v časti Široké na trenčianskej Brezine a uložili do hrobu v tamojšom Čerešňovom sade. Na náhrobku aj v sprievodných informáciách je však rutinne prezentovaná ako „*sovietska partizánka*“, čo ju chybné spája s tradičným obrazom príslušníčky Červenej armády, členky niektorého zo sovietskych výsadek na povstalecké územie. Napriek verejnej prezentácii teda ani verejná pomníková prítomnosť Márie Kaminskej nepúta zvláštnu pozornosť a nepodnecuje do otázok ohľadom cesty, akou sa na Slovensko dostala.

Z povojnových čias sa zachovalo aj spomienkové rozprávanie Jána Navoya o ich ceste z Ukrajiny, ktoré popieralo „snúbeneckú“ verziu v prospech „odbojovej“. Mária Kaminská sa podľa tejto verzie jemu a jeho priateľovi najprv pokúsila sprostredkovať spoločný prechod k sovietskym partizánom. Tí však dali prednosť tomu, aby ostala pracovať pre slovenskú armádu a zbierala pre nich spravodajské informácie. Do Talianska potom odcestovala s Navoyovou pomocou tajne, pod plachtou nákladného auta naloženého na vagón. Cesta prebehla hladko, no jej prítomnosť v Taliansku sa už utajiť nepodarilo. Po odhalení dostal Navoy trest 21 dní ostrého väzenia a Kaminskej malo hroziť vydanie Nemcom. Na pomoc im podľa Navoya prišiel poručík Hlava, prokurátor od Liptovského Mikuláša, ktorý mu priniesol do väzenia na podpis vyplnenú zápisnicu so žiadosťou o sobáš. Tým sa z Kaminskej a Navoya stali „*budúci manželia*“ a oficiálne ju mohli zaradiť do transportu na Slovensko.¹⁰⁶ Z tábora v Ilave sa Navoyovi podarilo vyžiadať ju k svojim rodičom v Brezne, no skončení jeho

¹⁰⁰ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 25, hlásenie veliteľa Zaisťovacieho tábora k ÚŠB 11. mája 1944, že Kaminskú na návrh lekára eskortovali do nemocnice. AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 22, Hlásenie tajomníka Generálneho sekretariátu HSES Ústrednej štátnej bezpečnosti z 1. júla 1944, že Kaminská je v nemocnici slabô strážená.

¹⁰¹ PAVLÍK, Ján. *Vďaka vám, hrdinovia z trenčianskej Breziny*. Trenčín, 1980, s. 54 – 57.

¹⁰² AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 18, rozhodnutie prednostu ÚŠB o povolení rozhovoru J. Navoyovi s M. Kaminskou v Zaisťovacom tábore v Ilave, 18. júla 1944.

¹⁰³ PAVLÍK, Ján. *Vďaka vám, hrdinovia z trenčianskej Breziny*, s. 56 – 57.

¹⁰⁴ PAVLÍK, Jozef. *Umučení na Trenčianskej Brezine*. Trenčín: Trenčianske múzeum, 1985, s. 34 – 35.

¹⁰⁵ AÚPN, f. 209, šk. 724, a. j. 25, Hlásenie veliteľa ZTI pre ÚŠB, 11. 5. 1944.

¹⁰⁶ PAVLÍK, Jozef. *Umučení na Trenčianskej Brezine*. Trenčín: Trenčianske múzeum, 1985, s. 35.

dovolenky sa vrátila k známym do Trenčína. Tam ju po vypuknutí Povstania opäť zadržali.

O osudoch zvyšných členiek a členov skupiny zatiaľ informácie nemáme. Pre „hrdin-ský“ portrét boli nedostatočne dokonalé,¹⁰⁷ ba dokonca skôr pasujúce do obrazu kolaboranta s okupačnou armádou,¹⁰⁸ preto boli pre potenciálnych bádateľov z ich domovských krajín dlho nezaujímavé. Osobné väzby na miesta, odkiaľ pochádzali, sa po okupácii a precho-de frontu spretŕhali a zničilo sa aj množstvo potenciálnych archívnych dokumentov. Dá sa predpokladať, že viaceré zmenili priezvisko vydajom ešte pred Povstaním alebo krátko po ňom. Pokiaľ ako matky malých detí ostali žiť na slovenskom vidieku, mohli sa zámerne vyhýbať osobnému styku s úradmi a na minulosť upozorňovať čo najmenej.

Ak si udržali staré kontakty z vojenskej zdravotnej služby, je pravdepodobné, že v čase Povstania mohli individuálne nastúpiť do vojenských nemocníc k svojim starým veliteľom, alebo odchádzali do hôr spolu s novými rodinami. Prípadne ich ako cudzinky mohli depor-tovať do Ríše, ako sa to stalo už vyššie spomínanej skupine ukrajinských utečencov z Ústia nad Oravou. Pri kontakte so sovietskymi orgánmi ich zasa mohla čakať viac či menej dobro-volná repatriácia do Sovietskeho zväzu. V každom prípade sa na Slovensku bez hustej siete známych a priateľov, s úradne ťažko overiteľnou osobnou históriou a dočasnými osobnými dokladmi, v prostredí hromadných deportácií a frontového besnenia, zrejme ťažko vyhý-bali kombinovanej pozornosti Sicherheitsdienstu aj Smeršu. Nie je vylúčené, že sa niekto-rej z nich podarilo odísť pred frontom dostatočne ďaleko na západ alebo s novým menom neupútať pozornosť až kým sa situácia po precho-de frontu dostatočne neustálila. Dobová vojensko-politická situácia im však dávala len slabé šance na pokojný život.

M. ZAVACKÁ: DER WEG AUS DER GEFAHR INS UNGEWISSE.
DER TRANSPORT EINER GRUPPE VON HILFSKRÄFTEN DER
SICHERUNGSDIVISION VON DER OSTFRONT IN DIE SLOWAKEI ENDE 1943

Die Fallstudie untersucht den Transport einer Gruppe belarussischer und ukrainischer Zivilistinnen, die von der an der Ostfront eingesetzten Sicherungsddivision beschäftigt wurden, in die Slowakei sowie das Verschwinden ihrer Geschichte aus dem öffentlichen Gedächtnis. Es handelte sich um sechzehn junge Frauen – darunter eine mit zwei klei-nen Kindern – und drei minderjährige Jungen, die im Oktober 1943 bei der Verschiebung slowakischer Einheiten mit einem Militärtransport zunächst nach Italien und von dort gegen Jahresende mit einem Verwundetentransport in die Slowakei gelangten. Dank der Interven-tion ehemaliger Arbeitgeber des Militärkrankenhauses sowie des persönlichen Einsatzes eines begleitenden Militärgeistlichen gelang es zunächst, sie in einer Konservenfabrik in Spišská Nová Ves auf einer zivilen Arbeitsstelle unterzubringen. Später wurde ein Teil von ihnen aufgrund von Denunziationen im Sicherungslager in Ilava interniert, wo eine der

¹⁰⁷ Pre povojnové umelecké spracovanie motívu romantickej lásky zraneného vojaka a jeho opatrovateľky-cudzinky, ktorú si hrdina po mnohých peripetiách privezie domov, boli vhodnejšími východiskovými postavami napríklad veterán bojov na Dukle, Prešovčan Ján Novák a gruzínska lekárka Tina Chidirbegišvili, ktorých životný príbeh sa stal podkladom pre film *Prerušená pieseň* z roku 1960. PETRANSKÁ, Darina. *Objavovanie Prešova II*. Prešov: 4U Media 2013, s. 20.

¹⁰⁸ V rámci postalinských rehabilitácií v ZSSR sa do verejného povedomia presadzovali aj postavy, ktoré prežili časť vojny v okupácii. Napr. postava mladej ženy, ktorá spočiatku získavanie informácií pre sovietsku rozvedku kryla prácou v nemeckej vojenskej kuchyni, patrila k hrdinom štvordielneho filmu „Výzyvaem ogoň na sebja“ (Zamerajte paľbu na nás) z roku 1964. Jej reálnym predobrazom bola Anna A. Morozova (1921 – 1944), ktorá bola tiež roku 1965 dodatočne vyznamenaná radom Hrdinu ZSSR in memoriam.

Frauen aufgrund völliger Erschöpfung ein totes Kind zur Welt brachte. Der erhaltene amtliche Schriftverkehr ermöglicht es, die unermüdlichen Bemühungen ihrer Verlobten, Freunde und früheren Arbeitgeber aus dem Feldlazarett zu verfolgen, ihre Freilassung zu erwirken. Die letzten Hinweise auf ihr Schicksal finden sich in den Wochen vor dem Aufstand. Das weitere Schicksal ist nur bei zwei von ihnen bekannt. Eine konnte sich letztlich wie ursprünglich geplant mit ihrer Familie in der Slowakei niederlassen; die andere knüpfte während ihres Krankenhausaufenthaltes in Trenčín Kontakte zum lokalen Widerstand und wurde nach der Niederschlagung des Aufstands ein Opfer des nationalsozialistischen Terrors. Zum völligen Verschwinden der Erinnerungen an diesen Fall nach dem Krieg trug die politische Brisanz des Themas bei, insbesondere wegen der Beteiligung der männlichen Akteure an der Ostfront auf der „falschen“ Seite sowie aufgrund des tatsächlichen oder zumindest vermuteten, gesellschaftlich geächteten intimen Charakters ihrer gegenseitigen Beziehungen. In der Öffentlichkeit überdauerte somit nur die Erinnerung an das ermordete Opfer, das jedoch ausschließlich als „sowjetische Partisanin“ dargestellt wird.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of references and literature

Primárne zdroje/ Primary sources

Archívy a archívne pramene/Archives and archives sources

Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN), fond 209 Ústredňa štátnej bezpečnosti.

Slovenský národný archív, fond Sčítanie ľudu 1950.

Dobová tlač/ Period print

Slovák, 1943.

Slovenské ovocinárstvo, 1939.

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

ALEXIJEVIČOVÁ, Svetlana. *Vojna nemá ženskú tvár*. Bratislava : Pravda 1990 ISBN 80-218-0110-7.

BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010. ISBN 978-80-89523-60-3.

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska V.*, Bratislava: MagnetPress 2008. ISBN 978-80-89169-16-0.

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013. ISBN 978-80-89523-20-7.

HUĎA, Tomáš. *Katolícki vojenski duchovní na východnom fronte v rokoch 1941-1945*. Turany: Vydavateľstvo P+M, 2022. ISBN 978-80-89410-33-0.

JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II*. Bratislava : Kalligram, 2006. ISBN 80-7149-781-9.

MEDVECKÝ, Matej. *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*. Bratisla-

va : ÚPN, 2007. ISBN 978-80-969296-7-2.

MERRIDALE, Catherine. *Ivan's war: life and death in the Red Army, 1939-1945*. London: Faber and Faber, 2006. ISBN 10: 0805074554.

MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) II., Zaistovacia divízia a železniční pionieri*. Banská Bystrica : DALI-BB s.r.o., 2008. ISBN 978-80-89090-48-8.

MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) III. Rýchla divízia*. Banská Bystrica : DALI-BB s.r.o., 2009. ISBN 978-80-89090-64-8.

MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) IV., 1. pešia divízia, Slovenský vojak*. Banská Bystrica : DALI-BB s.r.o., 2012. ISBN 978-80-81410-13-0.

PAVLÍK, Ján. *Vďaka vám, hrdinovia z trenčianskej Breziny*. Trenčín 1980.

PAVLÍK, Jozef. *Umučení na Trenčianskej Brezine*. Trenčín: Trenčianske múzeum, 1985.

PETRANSKÁ, Darina. *Objavovanie Prešova II*. Prešov: 4U Media 2013. ISBN 978-80-967145-4-4.

RIGOVÁ, Viktória. *MLádež nad priepasťou: sociálna starostlivosť o (nielen) problémovú mládež na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Bratislava : Paradigma Publishing, 2022. ISBN 978-80-973678-2-4.

Slovo o živote kňaza. Pamätnica k 60-ročnému kňazskému jubileu Msgr. ThDr., PhDr. Alexeja Izakoviča, 1932-1992. Trnava : [s.n.] 1992.

VRZGULA, Monika. *Nevyrozmávané susedské histórie*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2016. ISBN 978-80-224-1542-2.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

DEBNÁR, Ján. Msgr. Alexej Izakovič (1908-1995). In: *Viera a život*, 1998, roč. 8, č. 1, s. 55 – 61.

DOHNÁNY, Ladislav – LANGOŠ, Ján. MUDr. Pavel Mráz. In: *Vojenské zdravotnícké listy*, 1987, roč. 41, č. 6, s. 250 – 252.

GAREK, Martin. Pracovný tábor Ústie nad Oravou. In: *Pamäť národa*, 2018, roč. XIV, č. 3, s. 35 – 53.

SCHVARC, Michal. Krvavé stopy na východe. K zločinom slovenských vojakov okupovanom Sovietskom zväze. In: ROGULOVÁ, Jaroslava – JAKSICOVÁ, Vlasta a kol. *Historik a dejiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov*. Bratislava : HÚ SAV – VEDA, 2028, s. 275 – 293.

VALO, Peter. Záhadná Mata Hari. In: *Slovenka*, 2004, č. 36, s. 56 – 57.

VICEN, Jozef. K problematike Zaistovacieho tábora Ilava v rokoch 1939-1945. (Perzekučno-represívny prostriedok). Vicen, Jozef. In: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov, 4*. Banská Bystrica : UMB, 2005 s. 135 – 143.

VRZGULA, Monika. The Oral History Interview – a relationship of space and trust. In:

Slovenský národopis, 2019, roč. 67, č. 4, s. 430 – 440.

Internetové zdroje/Internet sources

HRDLOVIČOVÁ, Sylvia. Prežil život štvanca. In: *Historika. Malokarpatský historický občasník*, 2013, č. 1, s. 43. Dostupné na: «https://www.muzeumpezinok.sk/userfiles/files/Historika%201_2013%206.pdf».

TROFIMOV, Anton. Molodež na samolet! Kak učilis, na čem letali i kuda postupali kursanty aeroklubov SSSR. (Mládež na lietadlá! Ako sa učili, na čom letali a kde sa učili frekventanti kurzov aeroklubov v ZSSR) In webový portál *Istorija.rf – Glavnyj istoričeskij portal strany*, 22.5.1921. Dostupné na: «<https://histrf.ru/read/articles/molodezh-na-samolet>» (prístup 10. 9. 2024).

Rozhovory s pamätníkmi/Interview with personal observers

VALKOVIČOVÁ, Mirjam (neter A. Izakoviča) – ZAVACKÁ, Marína. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor, 8. 8. 2024, 16:05.

Údaje o autorovi/ About the author

Mgr. Marína Zavacká, PhD.

Historický ústav SAV

Klemensova 19

81364 Bratislava

e-mail: [marina.zavacka @savba.sk](mailto:marina.zavacka@savba.sk)

<https://orcid.org/0000-0002-0731-7698>